

worden besproken". Eveneens werd een dergelijke wensch van den coetus van Zeeland ingewilligd om zulk een synode den 13^{en} Mei 1806 en volgende dagen te Goes te houden, terwijl tevens aan de zeeuwsche kerken werd toegestaan voortaan de vergadering, die tot heden coetus heette, den naam te doen dragen van synode van hervormde kerken in Zeeland, als „zijnde de hooge kerkelijke vergadering der Hervormden in dat Departement en als met betrekking op hetzelfde in gelijke relaties staande als de synoden in de andere Departementen". Ook werd den 26^{en} Augustus 1805 approbatie verleend op het „Reglement op de beroeping van predikanten in Vriesland" ¹⁾. In zijn gunstig advies aan den raadpensionaris had van Stralen er op gewezen dat in de publicatie van het Staatsbewind dato 11 April 1800 aan ieder kerkgenootschap de vrije keuze en beroeping van zijn predikanten en verdere kerkelijke ambtenaren wordt overgelaten en deze bepaling diende te worden uitgevoerd, zoolang geene verandering noodig geacht werd. Bovendien woog bij hem zeer de overweging dat een aanzienlijk aantal hervormde predikanten op de synode te Heerenveen van 18 Juli 1804 dit reglement had goedgekeurd en ook de commissaris-politiek B. D. F. van Sixma daaromtrent zeer gunstig had geadviseerd. Het behoeft dan ook niet te verwonderen dat de raadpensionaris dit advies volgde en het reglement door de regeering werd geaprobeerde.

De wind woei dus voor godsdienst en kerk uit een gunstigen hoek. Schimmelpenninck droeg beide een goed hart toe. Hij beschouwde den godsdienst van het hoogste belang voor de burgerlijke maatschappij en rekende de bevordering daarvan tot de heiligste en aangenaamste verplichtingen van den staatsman. In het bijzonder wenschte hij tot het welzijn van de hervormde kerk mede te werken door de handhaving, vaststelling en verbetering van al hare inrichtingen en het nauwgezet overwegen van alle verzoeken en voorstellen, die daartoe aan hem werden gedaan.

Het kon dan ook niet anders dan tot haar nadeel zijn, dat het bewind van Schimmelpenninck zoo kort duurde. Den post van raadpensionaris, door hem den 29^{en} April 1805 aanvaard, legde hij den 4^{en} Juni 1806 neder. Reeds den dag daarna was beslist, dat Lodewijk Napoleon koning van Holland zou worden. Voor de verhouding van den staat tot de hervormde kerk voorspelde de komst van dien roomschen vorst niet veel goeds.

HOOFDSTUK IV.

De roomsche koning en de hervormde kerk.

Door de brutale overmacht van Napoleon genoodzaakt, had het bataafsche volk de koningskroon aan Prins Louis, Napoleon's broeder, moeten aanbieden. Zelfs had het den keizer nederig moeten

¹⁾ Zie Bijlage I.

verzoeken daaraan zijne goedkeuring te hechten. Vooraf waren te Parijs een tractaat en eene staatsregeling ontworpen, die men hier te lande, eveneens onder den druk van Napoleon, had moeten bekrachtigen. In dit alles gevoelde ons volk de hand van den geweldenaar, wiens staatkunde tegenover ons slechts beheerscht werd door deze gedachte : Holland is voor Frankrijk van het grootste politiek belang. Aanvankelijk werd tegenover de natie nog een schoone schijn bewaard, toen aan haar de handhaving harer constitutioneele rechten, hare onafhankelijkheid en de integriteit harer bezittingen in de beide werelddeelen werd gewaarborgd, maar straks, ja spoedig zou blijken dat die schriftelijke toezeggingen slechts de waarde hadden van scheurpapier.

Hoewel over 't algemeen de nieuwe staatsregeling „Constitutionele Wetten” van 1806 in den geest van onze eigen staatsregeling van 1805 was ontworpen, deed in de artikelen „van den godsdienst” een nieuw beginsel in ons staatsrecht zijn intrede. Niet één der vorige grondwetten had zich met de inwendige organisatie der kerkgenootschappen ingelaten. Men had bepalingen opgenomen in zake gelijke bescherming van alle kerkgenootschappen ; in zake gelijkheid van burgerlijke rechten voor de belijders der verschillende godsdiensten ; de verzekering van de openbare rust bij den uitwendigen eeredienst en den eigendom der geestelijke goederen en fondsen, kerkgebouwen en pastorieën ; de grondwet van 1801 had zelfs ieder, die veertien jaren oud was, verplicht zich bij een kerkgenootschap te doen inschrijven en eene jaarlijksche bijdrage tot onderhoud zijner predikanten en eigendommen te betalen — maar steeds had men de kerkgenootschappen vrijgelaten zich te organiseren, zooals zij zelf nuttig en noodig oordeelden. In dit opzicht had men ze geen stroo breed in den weg gelegd.

Doch nu werd dit geheel anders. De beide artikelen in de Tweede Afdeeling der „Constitutionele Wetten”, sprekende „Van den Godsdienst” luiden aldus : „I. De Koning en de Wet verleen en gelijke bescherming aan alle de Godsdiensten, welke in den Staat worden uitgeoefend ; door hun gezag wordt bepaald al hetgeen noodzakelijk geoordeeld wordt betreffende de Organisatie, de Bescherming, en de uitoefening van alle Eerediensten. Alle uitoefening van Godsdienst wordt binnen de Muren der Kerken van alle de verschillende gezindheden bepaald. II. De Koning geniet in zijne Paleizen, mitsgaders in alle Plaatsen, alwaar hij resideeren zal, de vrije en openbare uitoefening van zijnen Godsdienst.” Het koninklijk en wettelijk gezag zouden dus voortaan niet alleen alles bepalen wat met betrekking tot de bescherming en uitoefening van alle eerediensten noodig was, maar ook alles wat de organisatie der eerediensten betrof. Wat men op last van de staten van Holland en Zeeland in 1576 en op dien der staten van Holland in 1583 tevergeefs had beproefd, namelijk de kerk tot een tak van staatsdienst maken, was thans in de grondwet van 1806 gebiedend voorgeschreven.

Men had dus, wat dit onderwerp betreft, in Frankrijk Holland gedwongen om eenvoudig het fransche voorbeeld te volgen. De wet „relative à l'organisation des Cultes" van 8 April 1802 had de protestantsche kerkgenootschappen in verschillende artikelen, die toegevoegd zijn aan de vele andere, waarin het concordaat met Pius VII werd afgekondigd, in Frankrijk gereguleerd. Eerst kwam „l'organisation des Eglises reformées" en daarna „l'organisation des Eglises de la confession d'Augsbourg". Wat de eerste betreft, bepaalde de wet de geheele inrichting der consistories; uit hoeveel leden zij zijn samengesteld; wie behalve de predikanten daarvoor benoembaar zijn; welke hare werkzaamheden zijn; welke vergaderingen al of niet de vergunning van den onder-prefect behoeven; hoe het met de aftreding der leden gaat en wat er geschiedt bij eene predikants-vacature; en eindelijk dat geen predikant mag beroepen of uit zijn ambt ontzet worden, tenzij de regeering zulks heeft goedgekeurd. Geen synode mag worden samengeroepen zonder vergunning van het Gouvernement; elk harer vergaderingen eischt de tegenwoordigheid van den prefect of onder-prefect; van iedere vergadering wordt door den prefect rapport aan de bevoegde autoriteit uitgebracht. Verder zegt de wet nog hoe de synoden moeten worden samengesteld en welke hare werkzaamheden en bevoegdheden zijn. Uit dit alles blijkt duidelijk dat de staat in Frankrijk zich het jus in sacra geheel en al had toegeëigend.

Ditzelfde beginsel nu werd vastgelegd in de „Constitutionele Wetten" van 24 Mei 1806 en vernieuwd in de Constitutie voor het Koninkrijk Holland van 7 Augustus van datzelfde jaar. Dezelfde bepalingen op het stuk van den godsdienst komen in beide constituties voor. Alleen is de plaatsing verschillend ¹⁾. Ook de nederlandsch-hervormde kerk kon derhalve van den roomschen koning en de tijdens zijne regeering gegeven wet hare organisatie verwachten.

Om meer dan één reden was er met het oog hierop reden tot vrees. Allereerst drong de fransche diplomatie Lodewijk tot sterke begunstiging der roomsch-catholieken. De keizer zelf herinnerde hem met nadruk dat deze zijn ware vrienden waren. Maar ook anderen in de hooge fransche kringen verwachtten van hem de emancipatie der roomschen in Holland. Lang genoeg waren dezen, evenals de catholieken in Ierland, achteruitgezet. Thans moest daaraan een einde komen. Zelfs ried men Lodewijk aan, om, ter bereiking van dat doel, de vrouwen van invloedrijke protestanten, die veel op hadden met fransche zeden, franschen smaak en fransche hoffelijkheid, aan zich te binden en alzoo hare anti-roomsche neigingen te verminderen.

¹⁾ In „Constitutionele Wetten" vindt men de artikelen 1 en 2 in de Tweede Afdeeling „Van den Godsdienst"; in de Constitutie voor het Koninkrijk Holland vindt men dat artikel 1 als artikel 6 van de Eerste Afdeeling, en artikel 2 als artikel 49 van de Tweede Afdeeling.

Het spreekt vanzelf dat door de roomschen hier te lande dit streven zeer werd aangewakkerd. Voortdurend poogden zij de positie der hervormde kerk ten bate van de hunne te verzwakken en den koning hiertoe als werktuig te gebruiken. Zij zagen in hem den man, die hen in hunne rechten, die gedurende twee eeuwen waren verkort, kwam herstellen, en hoopten met zijne hulp op vernieuwen luister der roomsche kerk in deze landen. In verband daarmede spanden zij zich in, om onder hem staatsbetrekkingen machtig te worden en hooge posten te verwerven. Rome meende dat het oogeblik was gekomen om in Noord-Nederland haar slag te slaan. Om meer dan één reden vond dit streven weerklank bij koning Lodewijk. Hij gevoelde zich goed catholiek. Ook had hij grooten eerbied voor de geestelijkheid. Bovendien begreep hij zoo goed als niets van de historie van ons volk en zijn protestantschen geest. Dientengevolge moest hij wél verwonderd staan over de positie der roomschen hier te lande. Hij verbaasde zich zeer als hij hoorde dat in dorpen, waar de meerderheid behoorde tot de roomsche kerk, de geheele bevolking moest bijdragen tot het traktement van den gereformeerden predikant, of als hij zag, dat in dergelijke plaatsen de roomschen sobere kapellen voor hun eeredienst bezaten en de gereformeerden de groote kerkgebouwen, die zij in het geheel niet vulden. Hij moest het wél onrechtvaardig vinden dat de hoofden van de scholen allen gereformeerd waren, en vooral dat de roomschen geene staatsbetrekkingen bekleedden. Sprak het dus niet vanzelf, dat Lodewijk, vooral ook onder roomsche invloeden, in dit alles verandering wenschte te brengen? Maar vloeide daaruit niet de toenemende vrees bij de protestanten voort, dat zijne regeering gevaar zou opleveren voor het protestantisme in het algemeen en de nederlandsch-hervormde kerk in het bijzonder?

Die vrees werd versterkt door den aanval, dien de roomschen onder dezen roomschen koning voor hunne kerkelijke belangen op de schatkist deden. Hunne klachten werden steeds luider over den ongelijken voet, waarop zij in tegenstelling met de gereformeerden, die hunne betalingen uit de overheidskas ontvingen, werden behandeld. Daarom eischten zij of afschaffing dier betalingen of gelijkelijke verdeling. Ongelukkigigerwijze viel die aandrang samen met den zeer slechten toestand van 's lands financiën, zoodat aan vermeerdering van uitgaven voor den eeredienst niet te denken viel. Bij de troonsbeklimming van Lodewijk bestond er, afgescheiden van de publieke schuld, een achterstallige schuld van 35 millioen gulden en een deficit van 81 millioen, waaronder begrepen was 34½ millioen rente voor de openbare schuld. Daarbij kwam de voortdurende aanmaning van den keizer, dat zijn broeder de hollanders veel meer in de algemeene kosten moest doen bijdragen en geen rekening moest houden met de „zuinigheidsbegrippen, gemoedelijkheid en de overdreven spaarzaamheid van een Amsterdamschen winkelier". Ook verslond het machtsbetoon van koning Lodewijk, waarop deze

kinderlijk gesteld was, veel geld. Kortom, bij die groote deficitten en uitgaven viel aan verhooging van het budget van eeredienst niet te denken. Maar hoe dan de roomschen te bevredigen, die niet ophielden de geldelijke belangen hunner kerk bij den koning te bepleiten ?

Ongetwijfeld moest, een en ander in aanmerking genomen, de positie der hervormde kerk als onzeker worden beschouwd. Niemand kon berekenen welke organisatie haar onder die omstandigheden zou worden opgelegd en hoe het op den duur met de uitkeering van de traktementen en andere vaste inkomsten van de hervormde predikanten gaan zou. De uitkomst was echter gunstiger dan menig-een had verwacht.

Dat beteekent niet dat deze kerk onder de regeering van Lodewijk niet geleden heeft. Integendeel is haar een wonde toegebracht. Doch daartegenover is menige aanval op haar afgeweerd. Ten deele is dit te danken geweest aan de natuurlijke goedigheid van den vorst, die zeer ongaarne iemand voor het hoofd stootte en bovendien ook gaarne de Oranjepartij, toen deze hem tegemoet was getreden, aan zich verbond. Maar anderdeels moet deze uitslag worden toegeschreven aan de warme liefde voor de nederlandsch-hervormde kerk van twee mannen, die in die dagen aan het ministerie van eeredienst waren verbonden. Dezen waren de minister van eeredienst S. H. Mollerus, die den openbaren eeredienst van de komst van Lodewijk af tot einde Mei 1809 onder zijne leiding had, en de reeds door ons genoemde J. D. Janssen, die tegenover de wenschen der roomschen menigmaal voor de belangen der hervormde kerk in de bres stond. Te meer viel dit alles mede, waar het, na de verwijdering van van Stralen door den koning, niet aan pogingen van roomsche zijde had ontbroken om den eeredienst op te dragen aan den directeur-generaal van justitie en politie, den roomsch-catholiek van Hooff. Deze waren echter niet gelukt en de eeredienst bleef dientengevolge vereenigd met het ministerie van binnenlandsche zaken, aan welks hoofd Mollerus kwam. Daardoor bleef er een krachtig tegenwicht tegen den sterken aandrang der roomschen, en vooral tegen den grooten invloed van den staatsraad Cuypers en den directeur-generaal van het departement van justitie en politie Verhoysen bij den roomschen koning. Hieraan is het vooral te danken geweest, dat de hervormde kerk in dezen tijd voor te groote schokken is bewaard gebleven.

Maar geheel ongedeed bleef zij toch niet.

Spoedig na de aanvaarding zijner regeering werd door Lodewijk het plan ter hand genomen, dat reeds in 1804 door den raad van binnenlandsche zaken en daarna door van Stralen was ontworpen, om door combinatie van gemeenten en mortificatie van predikantsplaatsen een meer regelmatige verdeling en verbetering van traktementen te verkrijgen. Zelfs was hiermede onder van Stralen reeds een begin van uitvoering gemaakt door het besluit van

27 September 1805 om de predikantsplaats van Maesheze en Soerendonck in Noord-Brabant te mortificeeren en haar met die van Budel te combineeren. Den 5^{en} Juni 1806 was de vereeniging van Rosendaal met Nispen in Noord-Brabant, en die van Sambeek met Vieringsbeek gevolgd. Den 25^{en} September van dat jaar was de tweede predikantsplaats te Geertruidenberg opgeheven. Maar dit alles had een tamelijk onschuldig karakter gedragen, omdat hierbij als eenig motief de verbetering van de traktementen van de predikanten in dezelfde kerk had gegolden.

Maar geheel anders kwam de zaak onder Lodewijk te staan. Toen trad bij de roomschen sterk het beginsel van gelijk recht naar voren. Historische rechten der hervormde kerk werden door hen niet erkend. Alle kerkgenootschappen stonden voor den staat gelijk. Derhalve wenschten zij een gelijk deel uit de schatkist voor hunne kerkelijke doeleinden te ontvangen. Het normaliseerings-denkbeeld kwam op. De roomschen trachtten, gesteund door Verhoysen en Cuypers, het bij den roomschen koning ingang te doen vinden. Lodewijk, die zoo goed als niets wist van de geschiedenis van de verhouding van staat en kerk hier te lande, en de exceptioneele positie der hervormde kerk wél zeer vreemd vond, stond dan ook aanvankelijk sympathiek tegenover het streven zijner geloofsgenooten.

Mannen als Mollerus en Janssen stonden echter op hun post om het ergste te voorkomen. Zij stelden zich op het standpunt, dat naar den eisch van recht en billijkheid leeraars en geestelijken van andere kerkgenootschappen dan de hervormde kerk ook toelagen uit de overheidskas dienden te ontvangen. Maar hetzelfde recht eischte, naar hunne meening, dat de hervormde gemeenten in het bezit harer tegenwoordige predikantstraktementen bleven. Dit werd door hen op historische gronden, waarop wij later terugkomen, betoogd. Slechts ten deele hebben zij echter hun doel bereikt.

De geldmiddelen van het Rijk lieten namelijk niet toe om nevens de vroegere betalingen aan de hervormde kerk ook nog nieuwe aan andere kerkgenootschappen te doen. Zouden deze laatste, en daaronder in de eerste plaats de roomsche, worden geholpen, dan kon dit dus niet anders geschieden dan ten koste der hervormde kerk. Ter wille van het beginsel van de gelijkheid van de kerkgenootschappen voor de wet, werd nu een eerste stap op den weg der normaliseering gezet. Men bekommerde zich daarbij niet om de vraag of hierin eene miskenning van de rechten der hervormde kerk op het genot en bezit van bepaalde fondsen lag opgesloten, en maakte geheel willekeurig het beginsel dat de geestelijke goederen ad pios usus bestemd waren, los van hunne bestemming voor het geestelijk werk eener bepaalde kerk. En zoo werd het stelsel van de combinatie van gemeenten en mortificatie van predikantstraktementen in de hervormde kerk ingevoerd en deze, ten bate van andere kerkgenootschappen, van een deel harer inkomsten beroofd.

Wat onder Schimmelpenninck bij hooge uitzondering ter wille van de bezuiniging had plaats gehad, werd nu systeem, vooral om de roomschen te helpen.

Om erger te voorkomen hebben Mollerus en Janssen zich ten slotte bij dit streven neergelegd en, al wenschten zij de toepassing ervan zooveel mogelijk te beperken, een ontwerp in dien geest aan den koning voorgelegd. Den 23^{en} Februari 1807 werd al dadelijk besloten de gereformeerde gemeente te Chaam te combineeren met die te Baerle-Nassau; de vacerende predikantsplaatsen bij de hervormde gemeenten van Kessel, van Berchem en Nistelrode, van Moergestel en Lage Mierden, alle in Noord-Brabant, niet afzonderlijk te vervullen, maar deze gemeenten op de volgende wijze met andere te vereenigen: die van Kessel met die van Lith en Alem; die van Berchem met die van Osch; die van Nistelrode met die van Heeswijk; die van Moergestel met die van Oosterwijk; die van Lage Mierden met die van Hilvarenbeek. Vervolgens kwam er 27 Maart 1807 een besluit, dat de vacerende predikantsplaatsen bij de hervormde gemeenten van Zon, Geldrop en Leende niet afzonderlijk vervuld, maar deze gemeenten met die van Odenrode, Mierlo en Heese gecombineerd werden. Verder werd bij eenzelfde besluit van 12 October 1807 de combinatie verordend van de vacerende gemeenten van Herpt en Hedikhuizen met die van Heusden en Vlijmen; van die te Putte (Lande van Bergen op Zoom) met die van Ossendrecht; en van die van Volendam met die van Edam.

Voordat deze laatste combinatie plaats had, was er den 8^{en} Juni 1807 eene missive van den hoofdcommies voor de binnenlandsche zaken tot de verschillende classes gericht met de mededeeling, dat wat in Noord-Brabant was gebeurd, ook in de andere departementen zou kunnen plaats hebben. Ook daàr waren gemeenten, die gevoeglijk konden gecombineerd worden, en steden, waar het aantal predikanten kon worden verminderd. Met het oog hierop werd aan de classes verzocht ten spoedigste eene opgave te doen van de bestaande vacatures en in het vervolg bericht te geven van alle ontstane vacatures, met speciale toevoeging of zij waren ontstaan door het overlijden van een predikant, die eene weduwe achterlaat, welke het jaar van gratie behoort te genieten. Als verzachting werd er bijgevoegd, dat nooit tot eenige combinatie zou worden overgegaan, tenzij men vooraf alle vereischte informaties had verkregen en de adviezen der classes behoorlijk waren overwogen.

Deze circulaire wekte begrijpelijkerwijze nog al beroering. Men las er uit dat men bij het ontstaan van geen enkele vacature voortaan een beroep zou kunnen uitbrengen, voordat men zekerheid had verkregen dat de vacerende plaats weder zou worden vervuld. Afgescheiden van de voortdurende onzekerheid, waarin men dientengevolge kwam te verkeerren, beklagde men zich over de vertraging, die voortaan het beroepswerk als gevolg daarvan met zich zou brengen.

Op dit punt werd men echter spoedig gerustgesteld. Den 30^{en} Juni 1807 kwam er eene nadere missive met de mededeeling, dat, voor zoover het weder-ervullen eener vacature bezwaren mocht ontmoeten, de classis of de belanghebbende gemeente hiervan binnen veertien dagen, na de ontvangst van de kennisgeving der vacature, bericht zou ontvangen. Indien dit bericht binnen dien termijn niet inkwam, kon men veilig met het beroepingswerk beginnen. Men behoefde dus niet meer voor eene belangrijke vertraging van dit werk te vreezen.

Bij dispositie van 13 November 1807 werd nu het stelsel bekend gemaakt tot regeling van het getal predikantsplaatsen, zoodat men wist in welke bestaande en komende vacatures niet meer zou worden voorzien. Als regel werd vooropgesteld, dat, in geval van eene vacature, alleen die gemeenten gecombineerd werden, die, omdat zij zoo klein waren, geen afzonderlijken leeraar, ter vervulling hunner geestelijke behoeften, noodig hadden en wier locale ligging van dien aard was dat een naburig predikant den dienst aldaar zeer goed kon waarnemen, of in geval eener volkomen vereeniging de herderlijke werkzaamheden aldaar kon vervullen. Voor de toepassing van dezen regel kwamen gemeenten met niet meer dan 200 zielen in aanmerking. Hierop was de dubbele uitzondering toegelaten, ten eerste dat bijzondere omstandigheden eene afzonderlijke dienstvervulling zouden kunnen blijven eischen, en ten tweede dat dergelijke omstandigheden ook de combinatie van gemeenten boven de 200 zielen zouden kunnen toelaten.

Verder werd ten aanzien van de steden en de groote gemeenten, die meer dan één leeraar hadden, bepaald dat elke gemeente van 2000 zielen, die in het bezit was van twee predikanten, dezen zou behouden, zonder dat daaruit eenige consequentie mocht worden getrokken door gemeenten van die grootte, die op dit oogenblik niet meer dan één leeraar hadden. Gemeenten van minder dan 2000 zielen behouden alleen dan hun tweeden predikant, als bijzondere omstandigheden dit noodig maken. Grootere gemeenten zullen, behoudens uitzonderingen ten gevolge van bijzondere omstandigheden, hun grooter getal behouden naar evenredigheid van de talrijkheid harer leden. De volgende staat, daarop betrekking hebbende, werd bij deze dispositie vastgesteld :

1.	Voor gemeenten beneden 2000	zielen één Predikant.
2.	„ „ van omtrent 2000 tot 4000	zielen twee Predikanten
3.	„ „ „ „ 4000 „ 6000	„ drie „
4.	„ „ „ „ 6000 „ 8000	„ vier „
5.	„ „ „ „ 8000 „ 10000	„ vijf „
6.	„ „ „ „ 10000 „ 13000	„ zes „
7.	„ „ „ „ 13000 „ 16000	„ zeven „
8.	„ „ „ „ 16000 „ 20000	„ acht „
9.	„ „ „ „ 20000	zielen en daarboven negen Predikanten.

Omtrent de drie grootste gemeenten, Amsterdam, Rotterdam en den Haag, zou geen besluit worden genomen, voordat de respectievelijke classes, waaronder die gemeenten ressorteeren, van advies hadden gediend wat, met inachtneming van bovengenoemde beginselen, zou kunnen worden gedaan. Ook werden van dit besluit van 13 November 1807 de hervormde gemeenten in Noord-Brabant en in het ressort van de classis Nijmegen, bezuiden de Waal, uitgezonderd, omdat men daàr minder met het aantal zielen dan wèl met de bijzondere omstandigheden dier gemeenten rekening wilde houden. Hetzelfde zou het geval zijn met de waalsche of fransche, engelsche en schotsche kerken.

Nadat dit besluit was uitgevaardigd, nam de vermindering der predikantsplaatsen ook in Holland een tamelijk breedten omvang aan. Reeds op 9 December 1807 werd de gemeente Oostgraftdijk met die van Westgraftdijk gecombineerd; de vacerende tweede predikantsplaats te Muiden werd opgeheven; datzelfde was het geval met de vierde predikantsplaats te Gorinchem; de predikantsplaats in het fort St.-Andries werd met die van Heerewaarden vereenigd. Vervolgens werden in het begin van 1808 de gemeenten Oosterleek met Wijdenesse; Eenigenburg met Zuidzippe; Hoogmade met Woubrugge; Wijk aan Zee met Beverwijk en Velsen; Uitdam met Holysloot en Zuiderwoude; den Dungen met Michiels-Gestel gecombineerd. Bovendien werden de negende predikantsplaats te Haarlem, de tiende te Middelburg, de vijfde te Nijmegen, de vijfde te Hoorn, de tweede te Hinloopen, de tweede te Stavoren, de vijfde te Nijmegen, de derde fransche te Middelburg en de engelsche predikantsplaatsen te Leiden en te Utrecht alle gemortificeerd. Eindelijk deden de gemeenten Oosterwijtwerd, Gellicum en Rhenoy, Grosthuizen, Avenhorn en Oterdum uit eigen beweging geheel of gedeeltelijk afstand van het tot dusverre uit 's lands kas genoten subsidie. In het geheel waren nu 33 predikantsplaatsen opgeheven en werd aan het rijk — de kindergelden er onder begrepen — voortaan eene uitgave bespaard van f 19574 en aan de plaatselijke kassen van f 4083.

Nadat den 11^{en} Mei 1808 het ministerie van eeredienst was ingesteld, werden nog tien predikantsplaatsen gemortificeerd. De gemeente Randorp werd met Schellingwoude, van Haringhuizen met Barsingerhorn, Koog op Texel met Burg, Hoorn en Waal vereenigd. Verder werden nog de negende predikantsplaats te Middelburg en de zes fransche predikantsplaatsen te Leiden (de derde), te 's Gravenhage (de vierde), te Rotterdam (de vierde), te Breda (de tweede), te Amsterdam (de zesde) en te Zierikzee (de tweede) opgeheven. Dientengevolge werd opnieuw aan 's lands kas eene jaarlijksche uitgave van f 5562 en aan de plaatselijke kassen ééne van f 5270 bespaard. In het geheel werden dus in 1808 door de vernietiging van 43 predikantsplaatsen de jaarlijksche uitgaven van het Rijk met

f 25136 verminderd, terwijl de besparing voor de plaatselijke kassen f 5270 bedroeg.

Deze bedragen zouden nu den roomschen en lutherschen voor hunnen eeredienst ten goede komen. Van de oorspronkelijke verwachting, die men in de kringen der hervormden nog had gekoesterd, dat de mortificatie der predikantsplaatsen allereerst zou dienen om de traktementen der hervormde predikanten op beteren voet te brengen zonder dat de schatkist er onder zou lijden, kwam in de practijk dus niet veel terecht. Wèl werd eenige verhooging van traktement geschonken aan enkele predikanten, wier werkzaamheid door de opheffing van predikantsplaatsen was toegenomen, maar op slot van rekening was alleen de hervormde kerk de lijdende partij.

Bovendien was de mortificatie nog niet geëindigd. In de jaren 1809 en 1810 werden ook nog Rijswijk bij Gorinchem met Giessen, Kulslagen met Leimuiden en Nieuwveen vereenigd, terwijl Montfoort, Goor en Makkum haar tweede, Harlingen haar vierde en Haarlem haar achtste predikantsplaats verloren. Behalve de reeds boven genoemde fransche predikantsplaatsen, die waren vernietigd, werd ook nog de vacature van een waalsch predikant te Deventer onvervuld gelaten. Ten slotte werd ook één van de beide fransche predikantsplaatsen te Dordrecht en de vijfde fransche predikantsplaats te Amsterdam opgeheven.

Toen nu de eindrekening werd opgemaakt, bleek dat er door het Rijk, na aftrek van de verhooging van de traktementen dier predikanten, wier arbeid door de opheffing was verzwaaard, ongeveer f 40000 was bezuinigd ¹⁾. Deze waren nu bestemd voor de roomschen en lutherschen.

De onder Lodewijk getroffen regeling was dus alleen nadeelig voor de hervormde kerk. Echter kan niet worden ontkend, dat wanneer men de buitensporige eischen in aanmerking neemt, die mannen als Verhoysen en Cuypers hadden doen gelden, de roomsche koning nog te prijzen viel om zijne gematigdheid. Eenige takken mochten van den ouden boom zijn gekapt; de boom zelf werd geheel gelaten. En dit was in de gegeven omstandigheden reeds veel. Echter bleef het bij het kappen van deze takken niet. Ook op andere wijze leed de hervormde kerk schade. Ja zelfs werd zij een oogenblik met een aanmerkelijk verlies harer pastoriegoederen bedreigd.

Het waren ook nu weder de roomschen, die den koning hiertoe aanzetten. Met de opheffing van predikantsplaatsen kwam men tot geldelijke ondersteuning van de leeraars der overige kerkgenootschappen, naar hunne meening, niet ver genoeg. Ook

¹⁾ Bij de mortificaties van 1809 en 1810 waren nog f 6000 vrijgekomen. Dit maakte met de vroegere f 25136 + f 9353 + f 6000 = f 40489.

gedoogde de treurige toestand van 's lands financiën niet uit de schatkist hulp te verleen. Naar een ander middel moest daarom worden gezocht, en dit middel meenden zij gevonden te hebben in de rijke pastoriegoederen in Friesland, Groningen, Gelderland en Overijssel, vooral in die der twee eerstgenoemde provinciën. Zij rieden hem deze openlijk te verkoopen en de opbrengst daarvan onder de verschillende kerkgenootschappen tot bezoldiging hunner leeraren te verdeelen.

Het is merkwaardig de gronden na te gaan, die de roomschen hiervoor aanvoerden en die waarschijnlijk nog wèl de zienswijze hunner tegenwoordige geloofsgenooten weergeven. Zij plaatsten zich op het standpunt, dat de calvinisten, in de 16de eeuw hier te lande de overhand krijgende, de pastoors, kanunnikken, domheeren verjaagd en de goederen hunner kerk zich toegeëigend hadden. In Holland zou die toeëigening door het gouvernement zijn geschied; in andere provinciën, vooral in Friesland en Groningen, zouden de goederen aan de kerken zijn gebleven.

Aan dat onrechtmatig bezit dezer kerken moet nu een einde worden gemaakt. Al de goederen, die aan de verschillende gemeenten in die provinciën behooren, dienen daartoe onder het beheer van den staat te komen en door hem tot publieke doeleinden te worden aangewend. Hij zorge er zelfs voor, dat zoo spoedig mogelijk door commissarissen, daartoe speciaal gedelegeerd, al die goederen worden geïnventariseerd, opdat zij niet op behendige wijze aan den staat worden onttrokken. Is dit geschied, dan kan de staat ze alle, pachthoeven, weiden, bosschen en dergelijke, verkoopen, waardoor tevens het voordeel ontstaat, dat allerlei onroerend goed, dat thans een soort goed in de doode hand is, in circulatie komt en onderworpen wordt aan de talloze eigendomsveranderingen en transacties, die èn aan den staat èn de maatschappij voordeel schenken. De opbrengst komt dan in die provinciën allereerst ten bate van de hervormde leeraren, voor wie een maximum-traktement, naar het aantal hunner gemeenteleden, wordt vastgesteld. De rest kon dienst doen voor leeraren van andere kerkgenootschappen. Bovendien zouden deze ook kunnen gebaat worden door de opheffing van predikantsplaatsen van hervormde gemeenten in die provinciën, omdat haar aantal, in evenredigheid met dat hunner geloofsgenooten, te groot is. Zelfs sprak men van de opheffing van een derde deel dier plaatsen. Om de bittere pil eenigermate te vergulden, wilde men den tegenwoordigen predikanten met hooge traktementen dan nog wèl een jaarlijksche som boven hun opnieuw vast te stellen traktement laten, met de curieuse bijvoeging dat men, bij voorkomende vacaturen in groote gemeenten in andere provinciën, allereerst aan hen moest denken.

Men moet zich verwonderen over het gemis aan historische kennis, dat uitkomt in de motiveering der roomschen van hunne wenschen. Is het begrijpelijk dat zij, nu de revolutie hun niet datgene

gebracht had waarop zij hadden gehoopt, op de regeering van een roomschen koning al hunne verwachting gebouwd hadden, vreemd blijft de volkomen onkunde, die zij aan den dag legden in zake de geschiedenis der kerkelijke goederen in ons land. Het is toch eenvoudig feit, dat de groote meerderheid der roomschen niet verdreven was, maar met hare geestelijkheid de reformatie aannam. Zij bleef dus als meerderheid in het bezit dier goederen, die aan het corpus morale toebehoorden. Er was geen sprake van dat zij in andere handen overgingen; degenen, die ze tot nu toe hadden bezeten, behielden ze als zuiveraars hunner kerken. Wat de roomschen meenden dat alom geschied was, is alleen op Brabant van toepassing. Dààr heeft wapengeweld de bevolking, die in de meerderheid roomsch was en bleef, genoopt de goederen in hervormde handen over te geven. Maar dit was uitzondering. Het gaat dus niet aan van het brabantische geval een regel te maken, die in de 19de eeuw zou nopen tot publiekverklaring dezer goederen.

Voorts wordt in de voorstelling der roomschen het onderscheid tusschen pastorie- en kerkegoederen aan de ééne, en klooster- of groote geestelijke goederen aan de andere zijde geheel uit het oog verloren. Eerstgenoemde waren en bleven eigendom der bijzondere gemeenten; laatstgenoemde, aan geen bijzondere gemeente behorende, werden door de verschillende provinciale staten aangeslagen. Zij beschikten er over op verschillende wijzen, hoewel zij meestal, ook in geval van verkoop of vervreemding, bestemd bleven tot godsdienstige doeleinden. Soms gaf men ze aan de steden over; in Holland schonk men een klein deel aan de ridderschap, die mede voor het protestantsch geloof had gestreden. In alle gewesten bleven de gemeente- of pastoriegoederen, als gemeente-eigendommen, uitsluitend bestemd „tot onderhoud van den godsdienst”. Wie dit onderscheid in het oog houdt, zal moeten erkennen dat de voorslag om juist deze goederen te verkoopen, een aanslag was op het eigendomsrecht.

Hoezeer men echter van roomsche zijde op zijn standpunt bleef staan, bewijst de nota, die de staatsraad. Cuypers in het begin van 1808 op verzoek van den koning indiende, naar aanleiding van een memorie van den minister van binnenlandsche zaken, die over de pastoors hier te lande handelde, over hunne bezoldigingen en over het bedrag, dat het den staat zou kosten, als zij door hem behoorlijk werden gesubsidieerd ¹⁾. In die nota wordt er aan herinnerd met welk een vreugde de roomschen hier te lande de franschen hebben begroet tot beëindiging der hervormde heerschappij. Zij vreesden geen oorlogsrampen, waar de franschen als hunne bevrijders verschenen. Zelfs hoopten niet weinigen thans op hunne beurt onderdrukkers van de hervormden in plaats van onderdrukten door de hervormden te worden. Doch dit daargelaten,

¹⁾ Zie Bijlage II.

verwachtte men in elk geval voor alle kerkgenootschappen dezelfde rechten en privileges. De uitkomst heeft daaraan echter tot nu toe niet beantwoord. Hoewel in verschillende constituties dat beginsel is vastgelegd, zijn de hervormden in menig opzicht de bevoorrechten gebleven en wordt uitsluitend hun genootschap door den staat geldelijk gesteund. Dit nu mag allerm minst onder een man als Lodewijk Napoleon worden bestendigd.

Met het oog daarop wordt dan ook aan den vorst niet minder dan het volgend diep ingrijpend plan voorgelegd. Alle geestelijke goederen, zoowel kerkelijke als pastorale, moeten nationaal verklaard worden. Alleen die goederen, welke tot onderhoud der gebouwen dienen, de z.g. fabriekgoederen, bestuurd door kerkmeesters, kunnen bijzonder eigendom der kerken blijven. In dezen gedachtengang annexeert de staat derhalve alle pastoralia. Dit ging dus nog veel verder dan aanvankelijk met betrekking tot enkele provinciën was voorgesteld. Uit de aldus verkregen inkomsten zou de staat dan, te beginnen met 1 Januari 1809, aan alle leeraars der verschillende kerkgenootschappen traktement doen toekomen, geheel op denzelfden voet, terwijl dan tegelijk alle betaling uit de schatkist aan particuliere kassen, ten gunste van leeraars, kerken en kerkgenootschappen, zou ophouden.

Wat die staatsuitkeering aan alle kerkgenootschappen „op denzelfden voet” aangaat, werd voorgesteld aan gemeenten, die minder dan 400 zielen telden, geen traktement voor een leeraar of geestelijke te geven. Alleen zou voor haar de mogelijkheid van combinatie met een andere gemeente openstaan om aldus financiële steun van het rijk te verkrijgen. Gemeenten van 400 tot 600 zielen zouden 400 gulden; die van 600 tot 1000 zielen 600 gulden; die van 1000 tot 1500 zielen 800 gulden en die van 1500 tot 2000 zielen 1000 gulden ontvangen. Eene afzonderlijke regeling zou gemaakt worden voor gemeenten met meer dan één leeraar van hetzelfde kerkgenootschap. Verder zou elk genootschap voor zijn eigen onderhoud moeten zorgen, terwijl het streng verboden zou zijn daarvoor leden van een ander kerkgenootschap te doen betalen, gelijk tot nu toe was geschied.

De staat zou het pensioen van alle leeraren en geestelijken betalen, die of om hun leeftijd of wegens ziekte hunne werkzaamheden niet konden waarnemen. Dit pensioen kon nooit hooger zijn dan de bezoldiging door den staat en mocht niet meer dan 600 gulden bedragen. Verder stelde Cuypers nog voor dat de dienstdoende predikanten niet onder de nieuwe traktementsregeling zouden vallen, maar hunne vroegere bezoldiging zouden behouden, echter met inhouding der emolumenten. Ook de betaling der kerkelijke bedienden zou onvoorwaardelijk een einde nemen.

Men ziet uit dit stuk en de voorstellen, die daarin werden gedaan, hoe consequent de roomschen de gelijkheid der kerkgenootschappen voor de wet wilden zien toegepast. Gelijke bescherming sloot gelijken geldelijken steun in. Met den bijzonderen toestand, waarin de hervormde kerk juist geldelijk, te haren eigen nadeele, een paar eeuwen had verkeerd, werd geen rekening gehouden. Voor hare bijzondere nooden, juist omdat zij staatskerk was geweest en dientengevolge de massa in zich bergde, had men geen oog. Maar het allerminst ontzag men van roomschen kant het eigendomsrecht, dat de hervormde gemeenten althans ten aanzien der pastoralia konden doen gelden. Ook deze moesten nationaal verklaard worden. Dit had zelfs de staatsregeling van 1798 niet aangedurfd. Wij overdrijven dus niet, als wij zeggen dat de hervormde kerk nooit ernstiger gevaar geloopt heeft hare goederen te verliezen dan onder den roomschen koning. Als de toeleg niet geheel is gelukt, hebben wij dit, naast de begeerte van Lodewijk Napoleon om ook de hervormden te vriend te houden, te danken aan de wakkere verdediging der hervormde belangen door den minister Mollerus en zijn afdeelingchef Janssen, en met hen aan de zoogenaamde intermediaire commissie van deputaten uit de zuid- en noordhollandsche kerken. Opnieuw werd door hen de onrechtvaardigheid van voorstellen, als die van den heer Cuypers, aangetoond. Gemeenten, die in het bezit waren gebleven van hare goederen, die deze goederen hadden verbeterd en vermeerderd, en als eigenaars door de overheid waren erkend, ja, die door de staatsregeling van 1801, bij artikel 13, in hun bezit waren bevestigd, konden toch maar niet op eens van hun eigendomsrecht worden beroofd, zonder dat men onrecht deed. En als een staaltje ten bewijze van de ontzaglijke onbillijkheden, waartoe het voorstel-Cuypers om gemeenten, beneden de 400 zielen, het rijkssubsidie te onthouden, leidde, werd er op gewezen, dat in het hervormd genootschap op dat oogenblik van de 1200 gemeenten er niet minder dan 450 waren, die beneden de 400 zielen telden. Vele dezer zouden niet met andere kunnen worden gecombineerd vanwege de wateren en moerassen, die ze daarvan scheidde. Zij zouden dus herderloos worden en blijven. Ditzelfde lot zou vele luthersche, doopsgezinde, remonstrantsche en jansenistische gemeenten treffen. Maar geheel anders stond het met de roomsche gemeenten, die er op de 634 slechts 45 beneden de 400 zielen telden. En zulk eene regeling werd op grond van de gewenschte gelijkheid aanbevolen!

Het is dan ook te begrijpen dat de koning dezen weg niet wilde opgaan. Maar tot op zekere hoogte kon hij zich natuurlijk aan den invloed zijner geloofgenooten niet ontworstelen. Bovendien achtte ook hij den bestaanden toestand niet houdbaar. Daarbij werden de hervormden te zeer geprivilegieerd. Hij begon dan ook den weg tot salariering uit 's rijks kas van leeraren en geestelijken zonder onderscheid van gezindte te betreden, toen hij bij decreet van

6 April 1808¹⁾ besloot de fondsen, bij de geestelijke kantoren aanwezig, en waaruit tot heden alleen hervormde leeraren traktement hadden ontvangen, in 's rijks amortisatiekas te storten, met de bepaling, dat de betalingen, die vroeger daaruit plaats hadden, voortaan uit 's lands fondsen zouden worden gedaan. Den 18^{en} Juli verklaarde hij, dat alle bedienaars van den godsdienst gelijke aanspraak hadden op dezelfde aanmoediging, op denzelfden onderstand en dat, zoo dit nog niet was geschied, zulks alleen daaraan moest worden toegeschreven dat deze zaken zoo moeilijk en gewichtig zijn. De constitutie, zijne gevoelens en zijne grondbeginselen verplichtten hem echter om allen geestelijken en allen leden van welken godsdienst of welke gemeenschap ook, zonder onderscheid, dezelfde voorrechten en voordeelen toe te staan. Hij stelde zich dan ook op het standpunt, dat zij, die geene of weinige ondersteuning genoten, zooveel als de schatkist gedoogde, van die voordeelen moesten genieten, en tevens dat zij, die daarvan reeds korter of langer genoten, dientengevolge iets moesten prijsgeven.

Deze woorden ademden een zachten, ietwat verzoenenden geest. Deze komt ook sterk uit in het deze zaak regelend decreet van 2 Aug. 1808. Op de strenge eischen der roomschen gaat het niet in, maar ook Mollerus heeft moeten toegeven. Het geheel draagt het karakter van een compromis. De hervormden verloren minder dan zij gevreesd hadden; Cuypers en de zijnen ontvingen minder dan zij gehoopt hadden. Wij gaan om dit aan te toonen, de geschiedenis van het decreet na.

Tot juist begrip van de wijze waarop en het doel waarmede het tot stand kwam, herinneren wij er aan, dat 11 Mei 1808 een afzonderlijk ministerie van eeredienst was opgericht. Spoedig toch na de organisatie der bureaux van binnenlandsche zaken den 28^{en} Januari 1808, waarbij de eeredienst tot den rang van een enkel bureau met een chef en één klerk was vernederd, bleek de onhoudbaarheid van dien toestand. Vooral toen onder de heerschappij van den roomschen koning zoovele plannen, ook tot regeling der financieele verhouding van den staat tot de kerken, werden aanhangig gemaakt, was reorganisatie van den eeredienst dringend noodzakelijk. Dit zag Lodewijk Napoleon dan ook in. Den 11^{en} Mei 1808 werd bij decreet een afzonderlijk ministerie van eeredienst opgericht, dat belast werd met al hetgeen den eeredienst van de onderscheidene godsdienstige gezindheden, zonder eenige uitzondering, betrof. Eene uitgebreide werkkring opende zich nu voor het nieuwe hoofd van dit ministerie, den heer S. H. Mollerus. Hij moest nauwkeurig kennis dragen van den aard en de tegenwoordige gesteldheid der

¹⁾ Besluit houdende dat alle de Effecten ten laste van de Publieke Schatkist, welke onder de Ontvangers en Rentmeesters der Geestelijke en Kerkelijke Goederen aanwezig zijn, beschouwd worden als een eigendom van het Rijk aan het Mortificatiefonds.

onderscheidene gezindheden. Voorts diende hij te zorgen dat ieder zich stipt gedroeg naar hetgeen bij de constitutie en de wetten van het rijk omtrent de openbare uitoefening van den godsdienst was voorgeschreven. Verder was hij verplicht een algemeen toezicht te houden op al wat de kerkelijke tucht betrof. Ook diende hij kennis te nemen van alle verschillen, die zoowel tusschen de gezindheden onderling als tusschen de belijders van dezelfde godsdienstige gezindheid ontstonden. Aan den vorst moest hij consideraties aanbieden omtrent de beschikkingen, die ten aanzien van de onderscheidene gezindheden en den openbaren eeredienst behoorden te worden genomen, in het bijzonder ten aanzien van de wijze van benoeming en bezoldiging der geestelijken van de onderscheidene gezindheden en van de maatregelen van politie, die daarbij zouden kunnen noodig zijn, zoowel wat de gelijke bescherming van alle godsdiensten betreft, als wat het toezicht aangaat, zoodat die alle werkelijk de goede zedekunde en de godsdienstige beginselen bevorderen, welke tot heil der maatschappij dienen. In aansluiting daarbij moest de minister waken tegen alle nieuwigheden, die ten nadeele van het algemeen welzijn dienen en tegen de verkondiging van stelsels, die verderfelijk zijn voor maatschappij en goede zeden. Eindelijk diende hij te zorgen, dat de belastingen ten bate van den openbaren eeredienst werden geïnd, en dat van hem rapporten inkwamen omtrent alle zaken van den openbaren eeredienst, waaromtrent hem advies werd gevraagd. Ook staan alle kerkelijke personen onder zijn toezicht. Men ziet uit deze opdracht, dat een stevige band tusschen den staat en de kerken werd gelegd. Eerstgenoemde hield aan zich het recht van beoordeeling welke stelsels al of niet mochten worden gepropageerd. Hij zorgde, dat de kerkelijke tucht binnen de noodige grenzen bleef. Eveneens regelde hij de wijze van benoeming en bezoldiging der geestelijken. Hij oefende toezicht over allen, die in den dienst der kerk stonden. Uit dit alles blijkt, dat artikel 1 uit het hoofdstuk „Van den Godsdienst” in de „Constitutionele Wetten” nauwkeurig werd uitgevoerd. De invloed van den staat in de kerk werd weder zeer groot.

De heer Mollerus ontveinsde zich de moeilijkheid van deze opdracht niet. Vooral in een land als het onze scheen hem deze zeer zwaar. Want zij kwam met iets geheel nieuws. Nooit toch had hier de regeering ernstig nota genomen van den aard en gesteldheid der *verschillende* gezindheden, van de wijze van benoeming en bezoldiging van *alle* leeraren, van het toezicht over geestelijke personen en ambtenaren, van hetgeen tot de maatregelen van kerkelijke politie en tucht behoort. Hij beschikte dus niet over materiaal, waarop hij als op een goeden grondslag kon voortbouwen. Zelfs met betrekking tot het hervormd kerkgenootschap was het zeer onvolledig. Alles moest dus als het ware van den grond worden opgebouwd.

Vooraf ter zake van één punt, waaromtrent de koning een spoe-

digen maatregel wilde treffen, klemde dit bezwaar bijzonder, namelijk dat der betalingen aan leeraren en kerkelijke bedienden. Deze toch waren onder de souvereiniteit der verschillende provinciën oudtijds ontzaglijk verschillend geregeld. Zij geschieden hetzij uit algemeene landskassen, stedelijke of plaatselijke kassen, hetzij uit kassen of goederen, die aan bijzondere hervormde gemeenten toebehooren. Dienaangaande met juistheid te worden ingelicht, eischte veel tijd en arbeid. Mollerus meende dan ook dat, afgezien van de hulp aan zijn ministerie, het noodig zou zijn hem de vrijheid te laten enkele kundige en invloedrijke geestelijken of andere personen uit verschillende kerkgenootschappen „van onbevooroordeelde denkbeelden in den godsdienst” te mogen benoemen als zijne adviseurs. Maar voordat hij, hetzij met zijn ambtenaren hetzij met deze heeren aan het werk ging, wenschte hij, in het bijzonder met betrekking tot het vraagstuk der betalingen aan de leeraren en kerkelijke bedienden, over enkele beginselen vooraf eene beslissing te zien genomen. Hij diende daartoe bij zijn rapport van 28 Mei 1808 eene memorie in, waarin enkele dier beginselen waren geformuleerd¹⁾. Daarbij ging hij van de veronderstelling uit, dat het nauw verband, dat de koning, krachtens zijne benoeming tot minister, tusschen staat en kerk had gelegd, met zich bracht, dat de staat zorgde voor de bezoldiging der leeraren uit 's lands kas, zonder onderscheid van het kerkgenootschap waartoe zij behooren, en dit naar gelang van hunne omstandigheden en behoeften en naar gelang van den toestand van 's lands geldmiddelen. Hij voor zich achtte die bezoldiging een groot staatsbelang. Voorts pleitte hij er krachtig voor dat de betaling zou voortduren aan alle geestelijke personen, die op dat oogenblik van overheidswege traktement ontvingen, „in het bijzonder de Leeraren der Hervormde godsdienst, als welke godsdienst verreweg de grootste meerderheid van Lodewijk's onderdanen toegedaan zijn en welke Leeraren dezelve meer dan twee eeuwen genoten hebben”. In de memorie, waarin de beginselen zijn neergelegd, die Mollerus wenschte gevolgd te zien, staat dan ook uitdrukkelijk vermeld dat aan het hervormd kerkgenootschap verzekerd wordt de bezoldiging van zijne leeraren op den tegenwoordigen voet. Alleen voegt hij er aan toe dat daarmede niet wordt uitgesloten de vermindering van het aantal dier predikanten, het combineeren van kleinere gemeenten en het brengen der bezoldigingen op een meer gelijkmatigen voet, zonder dat de thans dienstdoende predikanten daaronder lijden. Maar deze bepalingen tasten, gelijk duidelijk is, het beginsel van de verzekering der eens toegekende bezoldigingen niet aan. Eveneens stelde hij voor met de betalingen, die op dat oogenblik aan enkele luthersche gemeenten werden gedaan, voort te gaan en datzelfde te doen aan de roomsche geestelijkheid in Brabant. Met de bezoldiging der leeraren en gees-

¹⁾ Zie Bijlage III.

telijken, die tot heden niets van overheidswege ontvingen, zou men spoed maken.

Verder ging Mollerus van het beginsel uit dat al die betalingen uit 's lands kas zouden geschieden ; ja, ook die welke tot heden uit plaatselijke kassen gedaan werden. De zwaarte, die daardoor op 's lands kas ging drukken, werd ten deele verlicht, doordien alle geestelijke goederen of fondsen, die onder het beheer van plaatselijke besturen stonden, en waaruit die betalingen tot dusverre geheel of gedeeltelijk plaats hadden, naar 's lands schatkist overgingen. Daarentegen bleven de vaste goederen, fondsen, gestichten en andere eigendommen, die de kerkgenootschappen toen bezaten en dienden om daaruit leeraren en bedienden te bezoldigen, hun eigendom. Evenwel meende hij dat de staat wél bepalingen omtrent de possessie dier vaste goederen kon maken, die voor hem het meest dienstig waren „buiten praejuditie van de daarbij belanghebbenden en den godsdienst”.

Omtrent anderen financieelen steun, die, behalve de traktementen der leeraren, tot heden van overheidswege aan de hervormde kerk was geschonken, oordeelde Mollerus niet zoo gunstig. Voortaan zou zij dan ook zelf hare bedienden als kosters, voorlezers, voorzangers, organisten en catechiseermeesters moeten onderhouden ; de publieke kassen zouden daarvoor geen betalingen meer doen. Of er nog synodale, classicale en kerkvisitatie-gelden zouden worden uitgekeerd, zou later, als het bestuur der kerk was georganiseerd, worden beslist. Aan de emeriti-predikanten en de predikantsweduwen, die thans pensioen genoten, zou dit uitbetaald blijven, maar voortaan zou dit niet meer worden uitgekeerd, tenzij op grond van afzonderlijke koninklijke besluiten of een nieuw te maken algemeen reglement.

Ten slotte stelde hij voor kerken en pastorieën in het bezit van het kerkgenootschap, dat ze nu bezat, te laten, met deze uitzondering dat waar ergens een kerkgenootschap te veel gebouwen mocht hebben voor de richtige uitoefening van zijn eeredienst, afstand aan een ander genootschap, dat daaraan behoefte had, zou moeten plaats hebben. Bijzondere regelingen daarvoor zouden in het overheerschend roomsche Brabant worden ontworpen. Maar in wiens handen die gebouwen ook waren of kwamen, de kerkgenootschappen moesten voortaan zelf geheel voor het onderhoud hiervan zorgen ; de publieke kas droeg daaraan niet meer bij.

Uit dit plan, door Mollerus, voorgelicht door zijn bekwamen ambtenaar Janssen, opgesteld, blijkt zonneklaar welken weg hij op wilde. Wenschte hij allermint te reageeren tegen het beginsel der gelijke bescherming van alle kerkgenootschappen door den staat, en zag hij duidelijk in, dat de aandrang der roomsch-catholieken om meerder hulp voor hunne kerk van staatswege, vooral onder een roomsch vorst moeilijk te keeren zou zijn, toch streefde hij er krachtig naar om de bestaande positie van het hervormd genootschap te hand-

haven. Hij behandelt dit in zake de traktementskwestie anders dan de andere kerkgenootschappen. Als om de historische lijn vast te houden, zegt hij, dat aan het hervormd kerkgenootschap de bezoldiging zijner leeraren op den tegenwoordigen voet verzekerd wordt, terwijl later, als hij gewaagt van nieuwe uitkeeringen aan leeraren van andere gezindheden, door hem continuatie der eens toegezegde betalingen aan enkele luthersche gemeenten en de roomsche geestelijkheid in Brabant wordt toegezegd. Had hij het hervormd genootschap met deze beide laatste op dit punt op één lijn geplaatst, dan had hij eenvoudig kunnen schrijven, dat continuatie der betalingen aan dat genootschap, aan enkele luthersche gemeenten en de genoemde roomsche geestelijkheid plaats zou hebben. Doch dit deed hij niet. Hij noemde het hervormd genootschap in een afzonderlijk artikel en sprak met betrekking daartoe niet van „gecontinueerde betalingen”, maar „verzekering der bezoldiging”. In dit laatste lag ongetwijfeld eene doorzichtige woordspeling op het door de historie heen verworven recht van dit ééne genootschap in tegenstelling met andere, die de uitkeering, krachtens billijkheids-overwegingen, ontvingen.

Ook wat de bezittingen van het hervormd genootschap betreft, betrad de minister een daarvoor voordeeligen weg. Natuurlijk moest het rijk, wanneer het de betaling van alle traktementen voor zijne rekening nam, door de kerk eenigszins schadeloos worden gesteld. De staatsfinanciën toch gedoogden het alleen dragen van dien last niet. Welnu, hier greep Mollerus naar een middel, dat de kerk het minst kon schaden. De geestelijke goederen en fondsen, waaruit op dat oogenblik de traktementen geheel of ten deele werden betaald, werden naar de schatkist van het rijk overgebracht. Zoo scheen zelfs de billijkheid te vorderen. En dan gold het nog slechts de geestelijke goederen en fondsen, die onder administratie van plaatselijke besturen stonden, en geen particulier eigendom waren. Waren zij dit laatste, dan bleven zij aan de kerkgenootschappen, ook al stonden zij onder publieke administratie. De bepaling zelf was te natuurlijker, omdat de geestelijke kantoren reeds tot landskantoren waren verklaard en hunne inkomsten en uitgaven toch reeds met andere waren vereenigd. Daartegenover ontwierp de minister de vooral voor het hervormd genootschap zoo voordeelige bepaling, dat alle kerkgenootschappen hunne vaste goederen, fondsen, gestichten en andere eigendommen behielden, ook al werd daaruit de bezoldiging hunner leeraren en kerkelijke bedienden gevonden. Ook bleven de kerken met bijgebouwen en pastorieën hun eigendom.

Kennelijk ging Mollerus dan ook den roomschen en den koning te ver. Op de twee bedoelde punten bracht namelijk het decreet van 2 Aug. 1808 ¹⁾ eene verzwakking. Anti-hervormde invloeden

¹⁾ Zie Bijlage IV.

moeten hierbij in het spel zijn geweest, en het ligt voor de hand dat dit roomsche invloeden waren. In art. 1 van het decreet is Mollerus' scherpe onderscheiding tusschen „Aan het hervormd Kerkgenootschap wordt mitsdien verzekerd de bezoldiging van derzelver Leeraaren op den tegenwoordigen voet” en „inmiddels worden gecontinueerd de betalingen, die thans geschieden aan eenige luthersche gemeenten en aan de R. C. geestelijkheid in het Departement Brabant”, verzacht tot de volgende: „De Predikanten van den Hervormden Godsdienst zullen, bij voortduring, in het genot blijven van het tractement enz.” en „de Roomschegezinde en Luthersche Geestelijken zullen insgelijks bij het genot der pecuniaire voordeelen worden gehandhaafd”. Erger schijnt, dat Mollerus' geconcipieerde artikel 4, behelzende dat de kerkgenootschappen hunne vaste goederen enz., al werden daaruit leeraren en bedienden bezoldigd, zouden behouden, in het decreet in het geheel niet voorkomt. Toch is dit meer schijn dan wezen. Wanneer wij toch bedenken dat er van roomsche zijde op was aangedrongen ook de pastorie- en kosterie-goederen aan te slaan en tot nationaal goed te verklaren, dan wordt het aannemelijk dat de koning liefst voor geen van de beide uitersten partij heeft willen kiezen, en daarom, door in het geheel niet over deze soort van goederen in het decreet te spreken, de klip van nieuwe moeilijkheden heeft willen ontzeilen. Daaruit volgde dan dat ten aanzien dier goederen de bepaling bleef gelden van art. 5 der additioneele artikelen van 1798, dat zij, voor zoover zij door gift, erfstelling, collecte of koop door eenig kerkgenootschap waren verkregen, als het wettig eigendom der bezitters erkend en aan hen verzekerd bleven. In geen geval zijn zij dus door het decreet van 2 Aug. 1808 tot staats-eigendom verklaard. Echter is art. 9 van het decreet betreffende de schikkingen in zake den eigendom van kerken en pastorieën tusschen verschillende kerkgenootschappen veel ruimer en dus veel meer in het voordeel der roomschen gesteld dan Mollerus' ontworpen art. 8. Daarin toch stond als regel voorop, dat de kerken en pastorieën bleven aan hen, die ze thans bezaten; de bedoelde schikkingen droegen dus het karakter van uitzonderingen.

Het is echter niet te ontkennen dat de grondgedachten van Mollerus in het decreet zijn opgenomen, al miste de hervormde kerk er die vastheid van hare geldelijke positie in, welke de minister haar daarin had willen geven.

De uitvoering van het decreet leverde niet geringe moeilijkheden op. Vooral gold dit het overbrengen van de in art. 3 genoemde goederen en fondsen naar de schatkist, omdat het niet gemakkelijk viel uit te maken welke goederen en fondsen in deze termen vielen. De moeilijkheden werden nog vermeerderd, doordien de brieven, waarin Mollerus gepoogd had een zoodanige nadere interpretatie te geven, waardoor de zwarigheden werden weggenomen, door den koning aan den minister waren teruggezonden zonder dat hij eene

beslissing had genomen. Ook hierbij bewerkten de roomschen ken-
nelijk den vorst.

Dezen toch waren nog allesbehalve met den bestaanden toestand tevreden, en hoopten nu van het decreet van 2 Augustus 1808 verbetering. Zij rekenden uit dat de staat hen geldelijk nog veel te veel achteruit zette. De geheele bevolking, die 2.141.088 zielen telde, bestond toch uit 1.221.706 hervormden, 662.291 roomschen, 165.993 lutherschen ; het resteerende deel waren jansenisten, mennomieten, joden en enkele anderen. Men becijferde nu, dat de traktementen aan predikanten en kerkelijke bedienden, alsmede de verdere kosten tot onderhoud van het hervormd kerkgenootschap van wege 's lands- of plaatselijke kassen bedroegen f 1.162.450, zoodat de staat aan dat genootschap *per lid* ongeveer f 1. — gaf, terwijl de gezamenlijke roomschen en lutherschen, f 40000 ontvangende, per lid ongeveer een stuiver kregen, en de joden en doopsgezinden alles uit eigen middelen konden betalen. Dit alles kon beter worden, mits het decreet slechts in hun geest werd toegepast. Er werd dan ook van roomsche zijde in overweging gegeven om art. 1 van het decreet alzoo uit te voeren, dat bij het sterven of verplaatsen van kerkelijke leeraars (zonder onderscheid tot welk godsdienstig genootschap zij behooren) in kleine gemeenten, voortaan aan hunne opvolgers geen betalingen meer uit de publieke kas gedaan zouden worden, en die gemeenten alzoo verplicht worden of met andere gemeenten zich te doen combineeren of zelf hare leeraars te betalen. Met betrekking tot art. 2 wenschten zij dat aan geen leeraars van kerkgenootschappen, die tot heden niet uit 's lands kas waren bezoldigd, traktement van rijkswege zou worden gegeven, tenzij hunne gemeenten minstens 400 zielen telden. Ook begeerden zij, dat er tot uitvoering van art. 3 haast gemaakt werd met het overbrengen der dáár bedoelde geestelijke goederen en fondsen in 's lands kas en alle betalingen uit plaatselijke of andere publieke fondsen of kassen uiterlijk 31 December 1809 een einde zouden nemen. Dan moesten volgens art. 6 ook alle betalingen aan kerkelijke bedienden ophouden. Ditzelfde wenschten zij van de synodale en classicale gelden.

Men ziet waar de roomschen heen wilden. Nu er geen heerschende kerk meer bestond ; nu er geen burgerlijke voor- of nadeelen aan de eene of andere belijdenis meer waren verbonden en de staat gelijke bescherming aan alle gezindheden verleende, wenschten zij dat op deze gelijkstelling ook gelijke betaling van overheidswege zou volgen. In theorie mocht dit juist zijn ; in een pas gevestigde maatschappij mocht alles daarvoor pleiten, in een land, dat als het onze een historie achter zich had, leidde het tot de grofste onbillijkheid. Krachtens de vroeger hier bestaan hebbende verhouding tusschen staat en kerk waren de behoeften en de omstandigheden van het hervormd kerkgenootschap geheel bijzondere. Had het eenerzijds, doordien het van den aanvang af door den staat, uit overwegingen

van staatsbelang, geldelijk was gesteund, uit den aard der zaak meer behoefte aan voortdurende geldelijke hulp van die zijde dan kerkgenootschappen, die zichzelf plachten te helpen, anderzijds waren de nooden en behoeften in zijn kring onvergelykelyk grooter dan die in andere kerkgenootschappen, omdat juist door de houding, die voorheen de staat tegenover dit genootschap had aangenomen, de groote massa zich daarbij had aangesloten en met die massa de eigenlijke volksnooden zich in zijn boezem het meest deden gevoelen. Neemt men nu daarbij nog in aanmerking, dat zoowel de geest van het begin der 19de eeuw als de verminderende volkswelvaart het de hervormde kerk moeilijker dan ooit maakten om haar taak eenigszins naar behooren te vervullen, dan springt de onbillijkheid van den wensch der roomschen te duidelyker in het oog. Men vergeleek ongelijke grootheden met elkaar; dientengevolge was de slot-som der berekening geheel mis, ja de gekroonde onbillijkheid.

Het was dan ook te begripen dat verstandige staatslieden, en ook koning Lodewijk zelf, dezen weg niet op wilden. Aan een strikte toepassing van het decreet van 2 Augustus 1808 gaven zij beslist de voorkeur. Ook de roomsche geestelijken zouden door den staat worden betaald, zooveel de middelen van de schatkist dit toelieten. Mollerus stelde voor, behalve de f 40000, die zij en de lutherschen op dit oogenblik jaarlijks ontvingen, voor beide op 1 Januari 1809 beschikbaar te stellen de losgekomen f 50000 van de vroegere traktementen aan kerkelijke bedienden, die volgens het decreet vervielen en de f 40.000, die door combinaties van gemeenten vrij gekomen waren. Bovendien zouden zij zeer veel voordeel genieten van de bepaling van artikel 9 van het decreet, dat omtrent de gebouwen, tot openbaren godsdienst bestemd, en de daarbij behoorende fondsen, terstond schikkingen moesten gemaakt worden, overeenkomstig de gesteldheid der verschillende godsdienstige gezindheden op iedere plaats. Op dit punt dreigde zelfs voor de hervormden zeer groot gevaar.

Nauwelijks was het decreet bekend geworden of ten aanzien van de uitvoering van art. 9 uitte zich dan ook onder de hervormden groote vrees. Volgens de letter van dat artikel scheen het, dat in elke plaats de aldaar bedoelde schikkingen moesten getroffen worden en dus de te benoemen commissies werkzaam zouden moeten zijn in alle gemeenten. Indien dit nu de bedoeling was, zou het bezit van alle kerken op losse schroeven gesteld worden, wat, zooals men meende, streed tegen art. 13 van de staatsregeling van 1801, dat ieder kerkgenootschap onherroepelyk bleef in het bezit van hetgeen het met den aanvang dier eeuw had bezeten, eene bepaling, die nooit was ingetrokken en veranderd, maar integendeel was bevestigd door de tegenwoordige constitutie. Met het oog op art. 7 van de constitutie voor het koninkrijk Holland, waarbij bepaald was, dat de burgerlijke, staatkundige en *godsdienstige* wetten, tegenwoordig in Holland in gebruik. . . . in haar geheel bewaard

werden en niet konden veranderd worden door de wet, was daarvoor dan ook alles te zeggen. Bovendien achtte men deze schikkingen op *alle* plaatsen onnoodig, omdat ten eerste de verschillende gezindheden op vele plaatsen reeds overeenkomsten door koopcontracten en uitkoopgelden hadden gesloten, en de tegenwoordige bezitters dus wettige eigenaars waren. Ten andere omdat op verscheidene plaatsen geenerlei kwesties, ten aanzien van het bezit der kerkgebouwen, bestonden, en op die van de ééne gezindheid door de andere geenerlei aanspraak gemaakt werd. En eindelijk omdat sommige kerkgebouwen uit particuliere fondsen gebouwd waren en werden onderhouden, en dus aan den eigendom daarvan niet getornd kon worden.

Minister Mollerus was weder de tolk dezer bezwaren van hervormde zijde bij den koning. Hij voegde daarbij nog het argument van de kostbare wijze van werken der bedoelde commissies, indien zij *alle* plaatsen zouden moeten bezoeken om schikkingen te treffen. Hoe omslachtig zou bovendien die arbeid worden! Hij stelde daarom aan Lodewijk Napoleon voor eene nadere interpretatie van het bewuste art. 9 van het decreet te geven, waaruit zou blijken dat hij nooit bedoeld heeft de commissies een algemeen onderzoek te doen instellen omtrent de kerken in *alle* steden en plaatsen, veel minder nog, overeenkomsten of schikkingen te willen vernietigen, die eenmaal gemaakt zijn, of de commissies zich te doen bezig houden met kerkgebouwen, die uit eigen fondsen zijn gebouwd en onderhouden worden. Neen, de eenige bedoeling zou geweest zijn, de commissies te doen werkzaam zijn op plaatsen, waar reeds geschillen over de kerkgebouwen bestaan of waaromtrent billijke bezwaren en klachten in het midden gebracht worden. De heer Mollerus gaf den koning, als hij genegen was deze uitlegging te geven, in overweging eene aanschrijving aan de landdrosten te doen richten om op te geven welke plaatsen in hun Departement in het genoemde geval verkeerden. Men kon dan beginnen naar gelang van het aantal gemeenten, waar geschillen bestonden, het getal der te benoemen commissies te bepalen, vervolgens de personen daarvoor aan te wijzen en de instructie voor die commissies vast te stellen.

Ook op deze voorstellen van Mollerus ging de koning wèl in hoofdzaak, maar niet geheel in. In overeenstemming daarmede werd de taak der commissies beperkt tot die plaatsen, waar reeds geschillen over het bezit der gebouwen bestonden of deswege billijke bezwaren en klachten werden ingebracht. Maar — zoo liet de koning er op volgen — „met dien verstande echter, dat ééne of meer commissiën voor de Departementen Brabant, Gelderland, Utrecht en Maasland en voor de stad Amsterdam benoemd zullen worden”. Deze laatste zinsnede wettigde de vrees, dat de commissies niet alleen in Brabant, maar in al de verder genoemde departementen aan het werk zouden gaan, en daardoor inderdaad dat

algemeene onderzoek zou plaats hebben, hetwelk Mollerus in het belang der hervormden had willen keeren. Onder de hervormden was men dan ook nu nog allerminst gerust. Men vreesde dat de roomschen in die departementen overal waar zij de meerderheid hadden, rechten zouden kunnen doen gelden op kerkgebouwen en fondsen, die thans in het bezit der hervormden waren, ja dat zij zelfs in gemeenten, waar zij de betrekkelijke meerderheid niet hadden, naar evenredigheid van hun aantal, een aandeel in de gebouwen en fondsen der grootere gemeente zouden kunnen opeischen. Ook nu weder bracht Mollerus deze bezwaren onder de oogen van den koning. Hij herinnerde daarbij opnieuw aan art. 13 van de staatsregeling van 1801 en voegde er snedig bij, dat de roomschen daarvoor zelf alles moesten gevoelen, omdat toen de hervormden de roomsch-catholieke kerk te Pannerden terugverlangden, zij zelf zich tegenover dezen op dat artikel hadden beroepen. Ook beriep hij zich terecht ten gunste van de blijvende geldigheid van dat artikel op art. 7 van de constitutie van het koninkrijk Holland van 1806. Met het oog hierop vroeg hij nu van den koning de nieuwe verklaring, dat zijne bedoeling geen andere was dan dat in het algemeen de kerkgebouwen en de daarbij behorende goederen zouden blijven aan dat kerkgenootschap, hetwelk daarvan in het bezit was en waarvan het bezit door de constitutioneële wetten van den staat was verzekerd, en dat de schikkingen slechts dáár zouden plaats hebben, waar een bepaald kerkgenootschap niet voorzien was van een lokaal, geschikt voor het aantal zijner leden en de behoorlijke uitoefening van hun eeredienst. Aan zulk een genootschap kon dan het bezit van een kerkgebouw worden gegeven, dat thans aan een ander behoort, mits dit laatste een behoorlijke plaats voor de uitoefening van zijn eeredienst terugkrijgt. Zoo trachtte Mollerus de schade voor de hervormden te voorkomen.

Maar ditmaal was de koning ongenegen op den voorgeslagen weg de voeten te zetten. De roomschen brachten hem er toe niet verder toe te geven. Wèl liet hij zich inlichten omtrent de plaatsen, waar een bepaald kerkgenootschap niet voorzien was van een geschikte plaats voor zijn eeredienst en een ander het zijne daaraan zou kunnen afstaan. Maar inderdaad ging hij op het eenmaal ingeslagen pad voort. Het decreet van 5 februari 1809 strekt daarvan ten bewijze. Slechts aan die kerken, gebouwen en fondsen, waarvan voldoende zou kunnen bewezen worden dat zij *privaat eigendom* of uit de eigene fondsen van kerkelijke gemeenten opgebouwd of bijeengebracht waren; of waarvan het recht van bezit berustte op *conventiën* en *schikkingen*, tusschen de respectieve kerkgenootschappen onderling gemaakt, zou niet worden geraakt. Doch het bezit van al de andere zou kunnen overgaan, indien de bilijkheid van ingebrachte bezwaren en gedane reclames zulks vorderde. Daarbij moest niet alleen het oog worden geslagen op de talrijkheid der

respectieve gezindheden op een bepaalde plaats, maar ook voornamelijk op hare gesteldheid, behoeften en andere belangrijke omstandigheden. Uit een en ander kan dan blijken of eenerzijds billijkerwijze geëischt en anderzijds zonder merkbaar ongerief gedoogd kan worden, dat het bezit veranderingen ondergaat.

Het onderzoek daarvan werd nu echter, volgens dit decreet, niet aan commissies, zooals oorspronkelijk was bedoeld, maar aan de landdrosten in de departementen Amstelland, Maasland, Brabant, Utrecht en Gelderland en in zoodanige departementen, als nader door den koning zou worden bepaald, opgedragen, die tot dit werk één of twee assessoren zouden kunnen aanstellen. Aan deze mannen konden op hun verzoek, en op voordracht van den landdrost, twee personen tot hunne assistentie worden toegevoegd; de één moest dan hervormd en de ander roomsch zijn. Op deze wijze meende Lodewijk Napoleon dat dit netelig vraagstuk het best zou kunnen worden opgelost.

De eenige streek, waarin echter op geheel regelmatige wijze deze zaak werd geregeld, was Noord-Brabant. Den 4^{en} Mei 1809 vaardigde de koning een uitvoerig decreet uit, dat, dank zij wederom den invloed van Mollerus, voor de hervormden niet al te ongunstig was. Op het platteland moesten de kerken over 't algemeen wél aan de roomschen door de hervormden worden afgestaan, maar zouden deze laatsten daarvoor voor hunnen eeredienst geschikte gebouwen uit 's Rijkskas terug krijgen, zoo de roomschen daartoe onmachtig waren. Wat de steden daarentegen aangaat, hoopte de koning dat de hervormden en de roomschen in 's Hertogenbosch, Breda, Bergen op Zoom, Steenberg en Zevenbergen de geschillen omtrent het bezit der groote of Parochiekerken samen op gevoeglijke wijze zouden regelen, en zoo het kerkgenootschap, dat één dezer kerken verkreeg, geldelijk niet in staat was om het kerkgenootschap, dat er één verloor, er een geschikt gebouw voor in de plaats te geven, moest men zich tot den koning richten met het verzoek om hulp uit 's Rijks kas. Hij verwachtte dat rapporten daaromtrent vóór 1 Juli 1809 aan den landdrost zouden worden ingediend. Kon men het in de genoemde steden niet met elkander eens worden, dan zou Lodewijk zelf beslissen. Uitdrukkelijk werd ten slotte in het decreet bepaald, dat onder te verdeelen goederen niet zoodanige begrepen waren, waarvan de hervormden konden bewijzen, dat zij door erfmakingen, legaten, collecten of andere bijdragen hunner geloofsgenooten of leden hunner gemeenten waren geschonken.

Deze regeeling, die op vasten grondslag steunde, is echter niet uitgevoerd, ten gevolge van de spoedig daarop gevolgde inlijving van Brabant bij het keizerrijk. Het decreet werd toen bij geheime aanschrijving ingetrokken. Alleen heeft Lodewijk Napoleon nog de parochiekerk van St. Catharina in 's Hertogenbosch aan de roomschen in 1809 afgestaan.

In de overige provinciën handelde de koning geheel willekeurig

of liever naar zijne goedgehartige opwellingen van het oogenblik. Op zijn rondreis door de door overstromingen geteisterde provinciën Overijssel en Gelderland deelde hij kerken en gelden uit, voordat nog de minister de hem opgelegde taak om een voordracht in te dienen had volbracht. In Overijssel kregen de roomschen te Kampen de Buitenkerk met *f* 13250 en te Zwolle de Kruiskerk met *f* 9000 en het zoogenaamde fraterhuis met 2300 gulden. In Gelderland gaf hij hun te Zutphen de nieuwe Stadskerk; te Arnhem de St. Walburgskerk met *f* 16000; te Nijmegen de Broeren- en Regulierenkerken. Daartegenover ontvingen de hervormden te Doesburg *f* 6000 tot herstel hunner kerk, en die te Haaksbergen in Overijssel *f* 8075 tot het bouwen eener kerk. De predikant der doopsgezinden te Zwartsluis zag zijn jaarlijksch inkomen door hem met *f* 300 verhoogd; het luthersche genootschap kreeg voor zijne predikanten een jaarlijksche som van *f* 20000. Men ziet uit deze opgaven, hoezeer Lodewijk Napoleon, onder den invloed der roomschen, deze laatsten boven de hervormden bevoordeelde en tevens hoe ondoordacht hij onder toevallige indrukken met 's lands gelden omsprong. De roomschen werden hierdoor aangemoedigd steeds hooger eischen te stellen. In tal van gemeenten werden door hen kerken gevraagd, terwijl in Amsterdam door hen pogingen werden aangewend om de Oudezijds- en Nieuwezijdskapel te verkrijgen, en de Nieuwe kerk den roomschen koning te doen schenken tot uitoefening van zijn godsdienst.

Deze loop van zaken scheen den koning zelf te verdrieten. Den 10^{en} October 1809 verscheen althans eene publicatie, waarbij werd medegedeeld dat na verloop van een maand geen aanspraken meer op kerkelijke gebouwen en goederen werden aangenomen. Wie vóór dien tijd geen behoorlijke voordracht indiende, werd geacht van alle aanspraak op eenig kerkgebouw te hebben afgezien. Hoeveel kwaad zouden echter de roomschen, die den vorst welhaast met verzoeken overstelpten, nog aan de hervormden, wat hunne kerkgebouwen betreft, hebben kunnen doen, indien niet de staatkundige omstandigheden van 1810 zulke ontzaglijke veranderingen voor ons land ten gevolge hadden gehad. Tegenover al de schaduwzijden der inlijving bij Frankrijk behoort voor de hervormden ontegenzegglijk het groote voordeel, dat daardoor de overdracht van kerkgebouwen zoo goed als gestuit werd.

Uit dit alles blijkt aan hoe groote gevaren de hervormde kerk onder Lodewijk Napoleon bloot stond. Dit zal ons nog duidelijker worden, wanneer wij letten op de van wege hem ontworpen organisatie van het hervormd kerkgenootschap. Zooals wij weten, besloot koning Lodewijk bij het vroeger vermelde decreet van 2 Augustus 1808 datgene te regelen wat betrekking had op de uitoefening van den godsdienst, overeenkomstig de constitutie en de fundamentele wetten van den staat. Voor een deel, althans wat de geldelijke verhouding betreft, geschiedde dit, zooals wij zagen, reeds in dat decreet;

voor een ander deel zou dat geschieden langs den weg, die daartoe in het decreet was aangewezen. Dit laatste was het geval met de organisatie der kerkgenootschappen. Deze was in het besluit van 2 Augustus niet geregeld, maar voorbereid. Artikel 13 toch bepaalt dat de minister van eeredienst eene commissie zal benoemen van iedere erkende godsdienstige gezindheid, die hem zal hebben te adviseeren in zake de regeling, die dient te worden getroffen omtrent alles wat haren eeredienst aangaat. Elk dier commissies moet uit minstens drie en op zijn hoogst uit negen leden bestaan.

Ter voldoening aan deze bepaling werd, voor zoover het de organisatie van het hervormd kerkgenootschap betreft, bij missive van 27 December 1808, het lidmaatschap dier commissie aan de volgende heeren aangeboden: J. W. te Water, hoogleeraar en predikant te Leiden; H. Husly Viervant, predikant te Amsterdam; T. Hoog, predikant te Rotterdam; D. Delprat, fransch predikant te 's Gravenhage; A. Rutgers, predikant te Haarlem; J. Both Hendriksen, raadsheer in het hof van Utrecht; J. C. van der Kemp, advocaat te 's Gravenhage; S. B. Jantson van Nieuwland, raadsheer in het hof van Brabant; J. G. Thin van Keulen, lid van de vroedschap te Amsterdam. Minister Mollerus had zich bij de keuze dezer mannen laten leiden door den wensch om in de commissie personen bijeen te brengen, die zoowel de vereischte kundigheden bezaten als aan ijver voor de belangen van godsdienst en kerkgenootschap de noodige voorzichtigheid en inschikkelijkheid paarden.

Dit laatste vooral zou blijken een factor van beteekenis te zijn. Het is opvallend dat in de commissie alleen mannen uit de departementen Holland, Utrecht en Brabant zitting hadden, en Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel en Geldeiland werden voorbijgegaan. In die dagen is daarover, wat ons zeker niet verwondert, uit Friesland afkeurend geschreven. Resultaat had dit echter niet. De minister beperkte zich tot personen uit de drie genoemde departementen, omdat hij met de organisatie spoed wilde maken en van meening was dat daarvoor de overkomst van mannen uit de genoemde meer afgelegen departementen eene belemmering zou zijn. Juist gezien was dit zeker niet. In zooverre deed de minister dan ook later eene concessie, dat hij uitdrukkelijk verklaarde dat uit de departementen, die in de commissie niet waren vertegenwoordigd, correspondenten aan haar konden worden toegevoegd. Daarmede was althans de gelegenheid voor het overige gedeelte van het land geopend om eenigen invloed op het werk der organisatie uit te oefenen.

Den 11^{en} Januari 1809 werd de commissie door den minister van eeredienst, Mollerus, geïnstalleerd. In geregelde volgorde werden de punten aangegeven, waarover de commissie hare gedachten zou moeten laten gaan. Hoofdzaak moest zijn het verkrijgen van een algemeen bestuur, dat vooral door zijne eenheid kracht zou kunnen ontwikkelen. De commissie zou voorts de betrekking van dit bestuur

tot het rijk hebben te regelen. Verder zou zij hebben te beslissen of de synoden en classen, mits verbeterd en vereenvoudigd, moesten blijven bestaan, dan wèl of de oostfriesche inspecties de voorkeur verdienden. Bovendien moest worden overwogen in hoeverre, bij eenheid van bestuur, een verschillende organisatie in de onderscheidene gewesten kon worden toegelaten. Wanneer op deze wijze de hoofdbeginselen waren vastgesteld, zou de inrichting der kerkelijke wetboeken, voor zooverre zij met de organisatie in verband staat, en al wat de kerkelijke tucht en manier van procederen betref, kunnen ter sprake komen; verder de wijze van benoeming der kerkelijke bestuurders en der leeraren, en de invloed van den staat daarop, behoudens de vrijheid der gemeenten in de keuze harer leeraren. De wenk werd gegeven, dat men bij de samenstelling der kerkeraden de bepaling moest opnemen dat slechts voldoende redenen iemand van de aanneming van zijne benoeming tot ouderling of diaken konden ontslaan. Het aantal gemeenten en leeraren, en de daarmede in verband staande verdeeling der grootere en kleinere kerkelijke ressorten, zou moeten worden vastgesteld. Verordeningen zouden moeten worden gegeven op de godsdienstige opvoeding, waartoe ook die van de leeraars aan de theologische scholen wordt gerekend, voor zoover zij niet tot het algemeen openbaar onderwijs behoort. Eindelijk zouden ook bepalingen omtrent de administratie en de behoorlijke verantwoording van kerkelijke en diaconiefonds moeten worden aangegeven. Ten slotte moest de commissie overwegen, welke verbeteringen ten aanzien van de bezoldiging der leeraren zouden kunnen worden voorgesteld, en op welke wijze zou kunnen worden voorzien in de kerkelijke betalingen, die na 31 December 1809 niet meer uit 's Rijks kas zouden worden gedaan, namelijk de bezoldiging der kerkelijke bedienden, het onderhoud van kerken en pastorieën, beroepskosten en dergelijke. Ook werd aan de commissie nog de moeilijke taak opgelegd, te zorgen dat het stilstaan der synoden — nu geen synodale gelden meer werden verstrekt — geen stagnatie of verwarring veroorzaakte, en te adviseeren omtrent de waarneming der vacaturen en den annus gratiae.

De regeering gaf echter niet alleen in 't algemeen de punten aan, waarover de commissie advies zou moeten geven, maar bood haar tevens een concept-kerkregeling aan, die als leidraad bij hare beraadslagingen kon dienst doen.

Zij plaatste zich in dit concept op het standpunt, dat de kerk het bestuur liever moest laten in handen van aan elkander gesubordineerde kerkelijke vergaderingen, dan dat zij overging tot het stelsel der duitsche superintendenten. In zooverre sloot zij zich geheel aan het bestaande aan.

Hiervan uitgaande, stelde de regeering nu de volgende kerkelijke colleges voor: *a.* de synode; *b.* het college der synodale deputaten; *c.* de classen; *d.* de classicale deputaten of inspectoren; *e.* de kerkeraden.

a. De synode.

Eene algemeene synode van gecommiteerden, vertegenwoordigende alle hervormde kerken, moest de hoogste kerkelijke vergadering en rechtbank zijn.

Volgens eene zekere evenredigheid moeten daarin afgevaardigden uit alle departementen zitting hebben. Voorgesteld wordt daarom, terwijl het aantal van de leden der synode op 36 wordt bepaald, te nemen uit Maasland 6, uit Amstelland 5, uit Friesland en Gelderland elk 4, uit Groningen 3, uit Zeeland, Brabant, Overijssel, Utrecht, Oost-Friesland, Drenthe en uit de waalsche kerken elk 2 leden. De classen moeten de afgevaardigden ter synode kiezen, volgens toerbeurten, door schikking of door het lot. Voor den eersten keer staat de keuze echter aan den koning, hoewel daarbij het uitzicht wordt geopend dat door de classen, den coetus te Embden en de waalsche synoden dubbeltallen aan den minister zullen kunnen worden aangeboden. In de keuze der personen dient men zoo vrij te zijn, dat men tot leden der synode niet alleen predikanten en kerkeraadsliden, maar ook kundige en ijverige lidmaten kan benoemen. De zittingstijd van de synodale leden behoort drie jaren te zijn ; elk jaar treedt een derde af.

Met nadruk wenscht de regeering dat de leden der synode geen gelastigden van eene bepaalde classe of gemeente, maar dat allen afgevaardigden van alle gemeenten zullen zijn, die hoofdelijk stemmen en naar geene bepaalde lastbrieven handelen. Zij behartigen in het algemeen de in- en uitwendige belangen der kerk, maar zijn niet gerechtigd tot het veranderen van de leer. Ook mogen zij, zonder approbatie van de regeering, de kerkordeningen niet wijzigen. Dit alles neemt echter niet weg, dat de synode evenzeer is gerechtigd de adviezen der classen in te winnen als deze het zijn om bij haar voorstellen en consideraties mogen inzenden.

De synode is de hoogste rechtbank in alle zaken, waarin, volgens de vast te stellen wijze van procederen, appèl op de synode is gegeven. Ook oordeelt zij in gevallen, waarin de classe zelf partij is.

De regeering stelt voor de synode op den eersten Woensdag in Juli te doen vergaderen. Langer dan veertien dagen mag zij niet duren.

De koning zal alleen de macht hebben om gewichtige redenen de vergadering uit te stellen, haar op buitengewone tijden te doen samenkomen of langer dan veertien dagen te doen duren.

De noodzakelijkheid wordt uitgesproken dat de synodale vergadering door of van wege den minister wordt geopend, terwijl de wenschelijkheid wordt betoogd, dat één of twee commissarissen-politiek de zittingen bijwonen en de synodale acten den minister worden toegezonden.

b. De synodale deputaten.

Aan hen wordt opgedragen : 1. de voorbereiding der werkzaamheden voor de synode ; 2. de uitvoering harer besluiten ; 3. de behandeling der gewone loopende zaken tusschentijds, in het bijzon-

der de correspondenties met het ministerie ; 4. het indienen van rapport aan en het ontvangen der bevelen van het gouvernement. Hun aantal wenschte de regeering op *zeven* te zien bepaald, waarvan er drie in of nabij de tijdelijke residentie des konings zouden moeten wonen, die dan als president, secretaris en assessor konden fungeeren.

Voor de eerste maal zal de koning ook hen vrij kiezen. Later kan die keuze plaats hebben uit een dubbeltal, dat de synode hetzij uit hetzij buiten hare leden heeft opgemaakt.

De deputaten hebben langer zitting dan de leden der synode. De regeering stelt voor een zittingstijd van *zeven* jaren. Ieder jaar treedt dan één der deputaten af.

De deputaten wonen de vergaderingen der synode bij en hebben een adviseerende stem. Zij houden op vastgestelde tijden twee of drie gewone vergaderingen. Op verzoek van den minister kunnen bovendien buitengewone vergaderingen door hen worden gehouden. De president, secretaris en assessor doen de loopende zaken met elkander af.

c. De classen.

Geen classe zal zich van het ééne tot het andere departement uitstrekken. Elke classe is samengesteld uit predikanten en kerkeradsleden. Zij houdt alleen bepaald vastgestelde vergaderingen, en niet meer dan noodig is, zooals tot het examineeren van studenten en proponenten. Zij oefent de rechtspraak in zaken, die, volgens de vast te stellen wijze van procedeeeren, of in eerste instantie of in geval van appèl van de beslissing der kerkeraden te harer competentie staan.

Op hare beurt zijn de classen verdeeld in ringen.

In het algemeen en in zaken van belang moet eene uniforme inrichting aan alle classen worden gegeven ; voor bijzonderheden kan elk van haar eene eigen huishoudelijke inrichting hebben. De hoofdpunten moeten, wat deze laatste betreft, in reglementen worden vastgelegd, die de synode dient goed te keuren.

d. De classicale deputaten of inspectoren.

Deze worden door de classen gekozen en blijven eenigen tijd werkzaam om de loopende zaken af te doen.

e. De kerkeraden.

Daaromtrent zijn geene bijzonderheden te vermelden.

Op deze wijze trachtte men van regeeringswege eenerzijds kracht en orde en eenheid in de inrichting der kerk te brengen en anderzijds eene zekere hiërarchie te weren, den invloed van het gouvernement te behouden en de vrijheid der kerk te bewaren. Men meende alzoo in de gegeven tijdsomstandigheden den juisten middenweg te hebben gevonden.

Geheel zonder eenig kerkelijk overleg was de regeering niet tot het voorstellen dezer hoofdbeginselen gekomen. Met enkele predikanten was daarover breedvoerige briefwisseling gehouden. Deze hadden zeer uiteenloopende adviezen gegeven, het gewone euvel,

dat zich in de hervormde kerk voordoet en hare actie veelal met onmacht slaat. Ds. P. Brouwer van Blija in Friesland, adviseerend lid van de Deputaten in Friesland en als zoodanig gemachtigd tot het voeren der correspondentie, had zich verzet tegen het plan om één algemeen kerkbestuur in het leven te roepen, maar gepleit voor de benoeming door den koning van één persoon uit elk synodaal ressort, die dan samen de trait d'union tusschen de regeering en de kerken zouden zijn. Deze verschillende personen zouden dan met elkander kunnen correspondeeren over alle belangrijke zaken, betreffende het in- en uitwendig kerkbestuur. De predikant Weldijk te Gouda daarentegen wenschte de synodale vergaderingen, voor rekening van het land, te doen vervallen en voor elk departement door den koning een inspector te zien aangesteld. Dit inspectoren-college, dat geleid wordt door of van wege den minister van eeredienst, zou dan voortaan alle zaken, die voorheen door de synodale vergaderingen plachten te geschieden, behandelen. Voorloopig blijven de classicale vergaderingen zooals zij zijn, maar de inspectoren moeten daaromtrent voordrachten doen, geschikt tot bezuiniging voor de gemeenten. Tegenover Ds. Brouwer, die zooveel mogelijk het oude wenschte te behouden en het eenhoofdig bestuur afkeurde, staat hier dus Ds. Weldijk, die tegen de strengste centralisatie, onder de suprematie van den staat, niet opziet. Tusschen hen in staat Ds. H. W. C. A. Visser van Warns, die ook pleit voor eene nationale vergadering of college, waarvoor elk departement één lid levert, maar die tevens wenscht, dat de regeering voor den eersten keer de benoeming doet, doch daarna de kerk zelf. Bovendien wil hij de oude provinciale synoden behouden onder den naam van departementale colleges, die uit een consistorialen raad van elke classe of consistoriale kerk bestaan. Hier wordt dus met erkenning van de noodzakelijkheid van een algemeen bestuur tevens de onafhankelijkheid der kerk van den staat zooveel mogelijk naar voren gebracht.

Zoowel uit het plan, dat de regeering bij de installatie der commissie blootlegde, als uit het concept dat zij ter tafel bracht, blijkt duidelijk dat zij zich in hoofdzaak op het standpunt van Ds. Visser plaatste. Zij wilde ook een algemeen bestuur, dat aan de werkzaamheid der andere kerkelijke vergaderingen de noodige eenheid en vastheid zou geven, maar tevens liet zij het geheele samenstel der vroegere kerkelijke organisatie bestaan. Zelfs legde zij, behalve bij de eerste samenstelling, voortaan de keuze van de leden der synode geheel in de handen der classe. Alleen werd van regeeringswege aan de synode verandering in de leer verboden en mocht zij evenmin zonder haar goedkeuring de kerkordeningen veranderen. Men kan dus niet zeggen dat de regeering meer invloed in de kerkelijke zaken wenschte dan de door haar geraadpleegde predikanten. Want zelfs Ds. Brouwer, die zich tegen het algemeen synodaal bestuur verzette, wilde toch

de door hem voorgestelde gedeputeerden uit elk ressort steeds door de kroon zien benoemd. Het eenige wat de regeering begeerde was door de afschaffing van de te groote en te dure vergaderingen en door het geven van eene meer zelfstandige positie aan de leden der ééne synode, den gang van het kerkelijk werk vergemakkelijken. En dit is te meer te waardeeren geweest in een tijd, toen de kerk daartoe zelf en door hare verschillen in eigen boezem en door de onvruchtbaarheid harer ongeregeld samenkomende classen en synoden, ten eenenmale onmachtig was.

De commissie, die de opdracht had ontvangen een concept-reglement op te stellen, wilde een stap verder gaan, waar het de vrijheid der kerk gold. Steeds, ook de eerste maal, wilde zij de classen de synode doen kiezen zonder eenige inmenging des konings. Ditzelfde wenschte zij ten aanzien van de deputaten, die door de classen en de synoden moesten worden benoemd. Wél echter vereenigde de commissie zich met het voorstel om de zittingen der synode te doen plaats hebben in tegenwoordigheid van een commissaris-politiek, maar zij stelde daarbij de voorwaarde dat deze moet zijn „van den hervormden godsdienst”. Deze regeeringsvertegenwoordiger heeft de taak „om toe te zien dat er geene dingen verhandeld worden stijdig met de wetten van dit rijk, of die tot de burgerlijke regeering behooren”. Maar verder zou de invloed der regeering niet gaan. Zelfs schorsing of afzetting zou geheel buiten haar competentie blijven.

Dit concept-reglement nu werd aan baron van der Capellen, die inmiddels den heer Mollerus, als minister van eeredienst, was opgevolgd, toegezonden met een begeleidend schrijven van 29 Augustus 1809 ¹⁾. De commissie zegt daarin uitdrukkelijk, dat zij, ook bij de tegenwoordige orde van zaken, het huidig bestuur der kerk boven alle andere verkieselijk acht. Zij prijst daarom het behoud daarvan aan met enkele wijzigingen, die bedoelen in het kerkbestuur meer vereenvoudiging en eenheid te brengen. Daarmede heeft zij dan het houden van ééne synode op het oog, die jaarlijks in de hoofdstad zal plaats hebben en uit de meest ervaren, niet naar toerbeurten, maar voor een bepaalden tijd gekozen personen bestaat. Het gouvernement kan — zoo zegt zij — in deszelfs betrekkingen daarbij werkzaam zijn en van de belangen van het kerkgenootschap kennis dragen. Op deze zachte wijze wordt door haar het instituut van commissarissen-politiek verdedigd. Maar die ééne synode doet niets meer dan vervangen de tien of elf, die te voren bestonden. Van kerkelijke overheersching, die zoozeer stijdt tegen het karakter der nederlandsch-hervormde kerk, kan dus geen sprake zijn. De ééne synode neemt slechts weg wat er van het federatieve stelsel in den staat, dat met de monarchale regeering van nu onvereinigbaar is, altijd nog in de kerk was overgebleven. De toen-

¹⁾ Bijlage V.

maals nog bestaande verhouding tusschen staat en kerk wettigde dit gevoel der commissie volkomen. Men scheen het, vooral in den toestand waarin de kerk toen verkeerde, eene vanzelfheid te vinden dat de staat ingreep. Alleen zorgden de kerkelijke mannen in de commissie er voor, dat daarbij eene zoo goed als volkomen zelfstandigheid aan de kerk werd gelaten.

Dit concept nu werd door den minister in menig opzicht veranderd. Hij keurde het af, dat aan den koning geen invloed op de benoeming van de leden der synode gegeven was en wenschte haar den eersten keer door den koning alleen en in het vervolg door dezen, op voordracht der classen, te doen plaats hebben. Later beperkte hij in een nadere voordracht aan den koning dit recht der classen nog meer, door ook aan de algemeene deputaten der synode de vrijheid te geven een voordracht te doen, uit welke twee voordrachten de koning dan kiezen kon wie hij wenschte.

Ook wilde hij niet dat de keuze zou beperkt zijn tot predikanten; ook kundige en aanzienlijke leden der kerk, zonder onderscheid of zij al of niet leden van plaatselijke kerkeraden waren, zouden kunnen worden gekozen. Zelfs moest men daarbij niet gebonden zijn aan personen in zijn departement; zoo men iemand daar buiten kon vinden, die geschikt was, moest ook deze verkiesbaar zijn. In het door den minister geredigeerde artikel werd zelfs imperatief gezegd, dat de synode voor een derde uit zulke kundige en aanzienlijke leden der kerk en voor twee derde uit dienstdoende predikanten of hoogleraren in de godgeleerdheid bestaat. Bedoelde leden der kerk konden natuurlijk ook ouderling zijn, alsmede niet-dienstdoende predikanten, maar de mogelijkheid was bij de redactie van den minister geopend, dat er geen enkele ouderling meer in de synode zitting had. Het was zijne duidelijke bedoeling om, in tegenstelling met de commissie, den invloed der kerkelijke ambtsdragere, dat wil zeggen van de kerk zelf, in de synode te verzwakken en die van de regeering door middel dier „kundige en aanzienlijke leden” te versterken.

Deze zelfde bedoeling komt uit waar sprake is van de afzetting van predikanten. De commissie had voorgesteld om het recht tot afzetting van predikanten alleen te geven of aan de classe of aan de synode. Slechts achtte zij noodig dat van eene geheele afzetting uit den dienst dadelijk aan den minister van eeredienst zou worden kennis gegeven, met het oog op het inhouden van het traktement en alle emolumenten. Nu, dit sprak als 't ware vanzelf. Maar de minister wilde aan classe of synode allerminst zulk een recht geven. De classe mocht hierin nimmer iets te zeggen hebben, maar alleen de synode, en dan nog alleen onder goedkeuring van den minister. Op deze wijze kwam feitelijk het afzettingsrecht bij de kroon.

Ook wenscht de minister aan de synode niet de keuze te laten van de algemeene synodale deputaten, maar deze nu direct door den koning en later door dezen, op voordracht der synode, te doen

kiezen. Evenmin wil hij de keuze der classicale deputaten aan de classen laten. De minister van eeredienst moet deze voor de eerste maal zelfstandig en in het vervolg op voordracht der classen benoemen. In eene nadere voordracht aan den koning ging de minister nog een stap verder. Hij wenschte namelijk, dat wanneer in het vervolg classicale deputaten moesten benoemd worden, niet alleen de classen een voordracht zouden mogen doen, maar daarnaast de algemeene deputaten der synode ook eene nominatie van twee personen zouden kunnen indienen, terwijl de kroon dan natuurlijk vrij zou zijn om uit die beide voordrachten degenen te nemen, die zij wilde. De minister kwam hiertoe door de vrees dat de classen zich in hare voordrachten te zeer zouden laten leiden „door vooroordeelen of partijschap” en wilde alzoo tevens den weg gebaad zien tot verzekering van meerderen invloed der regeering op de benoeming.

Ook verscherpt de minister de bepaling op de tegenwoordigheid van een commissaris-politiek in de vergadering der synode. Had de commissie den koning of zijn minister alleen het recht willen geven om voor elke synode een commissaris-politiek van den hervormden godsdienst te benoemen, die moest toezien dat er geen dingen behandeld werden strijdig met de wet of behoorende tot de competentie der regeering, de minister kent zichzelf, uit naam des konings, het opzicht over de werkzaamheden der synode toe en vindiceert voor zich het recht om hare vergaderingen bij te wonen of daartoe commissarissen-politiek te machtigen, mits deze van den *protestantschen* godsdienst zijn. In tweeërlei opzicht gaat de minister dus verder dan de commissie. Hij eischt voor zich het recht op om invloed uit te oefenen op den gang der werkzaamheden en om ook commissarissen-politiek te benoemen, die niet-hervormd b.v. luthersch zijn. Vooral door het eerste werd de inmenging van den staat in kerkelijke zaken van zeer bedenkelijken aard.

Ook grijpt de minister in de verordeningen op de examens voor predikant in. Tegenover de commissie, die eenvoudig, op het oude voetspoor, de examens naar de daarop vastgestelde verordeningen der kerken wilde doen plaats hebben, betoogt de minister de noodzakelijkheid van nieuwe, algemeene, aan de in geest en behoefte der tijden geëvenredigde verordeningen. De algemeene deputaten moeten dan ook een algemeen reglement op de examens ontwerpen, maar de synode zal het niet kunnen vaststellen, tenzij de minister het heeft goedgekeurd. Hier vinden wij dus een nieuw bewijs van den meerderen invloed, dien de regeering in de hervormde kerk wenschte.

Vooral echter verraadt zich hare begeerte om binnen de kerk ruimte te laten voor verschillende schakeeringen der orthodoxie. Hier komt het oude standpunt van van Oldenbarneveld meer of minder naar voren. Het voorstel der commissie, dat geen predikant als zoodanig zou worden toegelaten, dan op onderteekening, gelijk tot dusverre, van niets te zullen leeren tegen de formulieren van

eenigheid, de symbolische geschriften der kerk, zooals die in het thans gebruikelijke formulier van onderteekening staan uitgedrukt, maar integendeel de leer, daarin vervat, getrouw te zullen voorstaan en verdedigen, ging den minister veel te ver. Hij verwierp eene verbintenis aan de *letter* der formulieren, zooals de commissie eigenlijk wenschte, en wees er op, dat deze meestal in tijden van kerkelijke verdeeldheden waren ontworpen. Ja, hij betoogde zelfs dat zij soms bijzonderheden behelzen, „waaraan bijna geen knap regtzinnig predikant thans zijn zegel zou hechten” en achtte eene plechtige erkentenis en belijdenis van de hervormde leer, volgens de *grondbeginselen* van hare symbolische boeken, voldoende. „Eene engere band is zelfs, menschkundig beschouwd, minder doelmatig, want men vindt zich gedwongen om die slechts als een ijdel vorm te beschouwen, en dus verliest dezelve onuitvoerlijk alle kracht, juist door dien men haar te veel kracht wilde geven.” Op grond van een en ander stelde hij voor den geëxamineerde alleen te doen verklaren en onderteekenen : dat hij de leer der hervormde kerk op grond van het goddelijk gezag der Heilige Schrift en volgens de *grondbeginselen* van de symbolische boeken van het kerkgenootschap aanneemt en erkent. In overeenstemming daarmee verklaarde hij, dat beschuldigingen tegen de leer van een predikant zouden moeten gestaafd worden door duidelijke bewijzen, dat hij daardoor de grondleer der kerk in wezenlijke stukken rechtstreeks had weersproken en bestreden. Hiermede werd de mogelijkheid afgesneden voor „onrustige en dweepzuchtige menschen” om lichtvaardig leeraren te vervolgen ¹⁾.

Ten slotte maakte de minister een reserve ten aanzien van het door de commissie voorgestelde recht van den kerkeraad met de diakenen, om een predikant te beroepen. Hij wenschte namelijk niet dat zóó maar met een pennestreek beslist werd over de rechten van floreenplichtigen, eigengeërfden, collatoren en andere patronen, zoolang de zaak van het patroonsrecht door den koning nog niet was afgedaan, en begeerde dat de wijze van beroeping door een algemeen reglement zou worden vastgesteld. Tot zoolang bleven de verordeningen en gebruiken in de verschillende departementen en plaatsen van kracht.

Men ziet uit al deze veranderingen, die door den minister werden voorgesteld, dat de heer van der Capellen weigerde aan de kerk eene vrijheid te gunnen gelijk de commissie wenschte. De oude vrees voor kerkelijke partijschappen en de moeilijkheid voor het gouvernement om dan den door hem begeerden invloed in de kerk te behouden, waren ongetwijfeld daarvan de oorzaak.

¹⁾ Bovendien stelde de minister voor het artikel te schrappen, waarin bepaald was dat geen theologische geschriften van kerkelijke zijde mochten worden uitgegeven, dan na, volgens ordening en gebruik der kerk, te zijn nagezien en goedgekeurd.

Wij ontmoeten hier alzoo eene sterke reactie tegen den geest van 1795 en vinden bij van der Capellen veel van het streven van van Oldenbarneveld terug. De hooge regeering moest volgens hem het oppertoezicht hebben over het talrijkste en meest vermogende kerkgenootschap, om misbruik van gezag vanwege dit genootschap te voorkomen. Het gemakkelijkst kon dit, wanneer zij grooten invloed verkreeg op de benoeming van leden en deputaten der synode, als de hoogste kerkelijke vergadering. En hiervoor had van der Capellen dan ook behoorlijk gezorgd.

Hij bleef dit standpunt zelfs volhouden, nadat ook de raad van state daartegen enkele bezwaren in het midden gebracht had. Deze meende dat er geen voldoende reden bestond om het recht der classe tot benoeming der classicale deputaten nog meer te beperken dan aanvankelijk reeds door den minister was gedaan. Ook achtte de raad het beter, dat de benoeming der synodale deputaten door de synode geschiedde en niet door de kroon, te meer omdat toch de leden der synode zelf reeds door de kroon werden benoemd. Hij meende trouwens dat de invloed van de regeering op den gang der kerkelijke zaken in het algemeen voldoende was verzekerd door verschillende bepalingen in het concept-reglement. Maar de minister wilde van een en ander niet weten. „Men behoort den geest, zoowel als den invloed, welke eene goede of kwade keus der classicale deputaten moet hebben, te kennen, om het nuttige en noodige van den geprojecteerden maatregel te gevoelen.” Zoo werd de opmerking in zake de benoeming der classicale deputaten beantwoord. En wat die der synodale deputaten aangaat, was de minister bevreesd, dat de synode maar al te gemakkelijk zou vergeten dat die deputaten niet alleen hare voortdurende adviseurs, en de voorbereiders en uitvoerders van hare besluiten, maar ook de bestendige „conci.iaii” van den minister en der regeering moesten zijn, en dat mannen, die goed waren voor het lidmaatschap der synode, het daarom nog niet waren voor het ambt van deputaat. Kennelijk schatte de minister het peil van de gewoonlijk bejaarde leden der synode niet hoog genoeg om eene geschikte keuze, althans eene keuze van intellectueel hoogstaande mannen, te kunnen of te willen doen. Daarbij kwam dat de minister althans voor den eersten keer het recht der benoeming uitsluitend voor de kroon wilde reserveeren, omdat hij, belast met de invoering der organisatie, voornemens was eerst de deputaten bijeen te roepen en met hen alles te overleggen wat de organisatie behoorde vooraf te gaan of te vergezellen, iets wat niet mogelijk was, als de synode eerst voor hunne benoeming zou moeten samenkomen. Op het punt van den invloed van het gouvernement gaf de minister dus niets toe.

Het scheen nu werkelijk alsof dit concept-reglement, gelijk minister van der Capellen het gewijzigd had, het algemeen reglement van het hervormd kerkgenootschap zou worden. Een concept-decreet voor de organisatie van het hervormd kerkgenootschap

in het koninkrijk Holland werd zelfs reeds opgesteld en de minister van eeredienst en binnenlandsche zaken gelast den koning eene voordracht aan te bieden van personen om benoemd te worden tot leden, deputaten en secretaris der algemeene synode, die dan den 1^{en} Januari 1810 in functie zouden treden. De landdrosten kregen aanschrijvingen tot het opgeven van namen van predikanten, die voor deze functies „uit hoofde van hunne talenten, verdiensten en verlichte denkwijze” bij voorkeur in aanmerking kwamen. De koning zou daaruit dan eene keuze kunnen doen. Vele opgaven kwamen in ; lange lijsten werden opgemaakt ; vooral ook bleek men bij de regeering gesteld op het inzenden van namen van aanzienlijke en kundige leden der kerk, buiten de predikantenwereld ; in één woord alles wees op eene spoedig gereed zijnde organisatie . . . toen de onwil des konings om langer den nek te buigen onder het zware juk zijns broeders, ten koste van ons volk en de daarop gevolgde inlijving bij Frankrijk, ons, ook wat de verhouding van den staat tot de kerk betreft, voor een geheel nieuwen toestand plaatste. Dientengevolge kwam er van de invoering van het door Lodewijk Napoleon gewilde reglement niets.

Ongetwijfeld was dit voor de hervormde kerk een groot voordeel. Uit het concept-reglement op de organisatie van het hervormd kerkgenootschap in het koninkrijk Holland toch bleek, dat onder Lodewijk's regeering dit genootschap zijne vrijheid van beweging zou hebben verloren en zijne bestuurders zoo goed als koninklijke ambtenaren zouden geworden zijn. De macht van den koning, volgens de constitutie, om te bepalen al wat noodzakelijk geoordeeld wordt betreffende de organisatie der eerediensten, kon ook de hervormde kerk in een zoo benauwend keurslijf rijgen, dat haar leven werd gedood. Roomsche belangen zouden bovendien bij dezen roomschen koning in hoofdzaak zijn doen en laten tegenover de hervormde kerk hebben bepaald.

Maar ook in een ander opzicht werkte het regeeringstelsel van Lodewijk voor deze kerk slecht. Zij onderging door de opheffing van predikantsplaatsen zedelijk en financieel veel tegenspoed. Want niet alleen werd de gelegenheid tot geestelijke verzorging, vooral in de grootere steden, voor haar ingekrompen, maar te haren nadeele werden door het rijk roomsche en luthersche kerken geldelijk gesteund. Het vraagstuk omtrent den eigendom der geestelijke goederen werd plotseling ten koste van de hervormde kerk en ten bate van de schatkist beslist, en de uitkeering der traktementen in de toekomst afhankelijk van den wil der overheid. De kerk werd bovendien voor het eerst tot bezoldiging harer bedienden verplicht. En eindelijk kende de staat zich het recht toe, althans in de bovengenoemde departementen, over het bezit der kerkgebouwen te beschikken. Het eenige met betrekking waartoe de hervormde kerk de volle vrijheid van beschikking behield waren de pastorie- en kosteriegoederen. Maar voor het overige werd de

hervormde kerk op allerlei wijze afhankelijk gemaakt van en benadeeld door den staat. In onze geheele historie hebben de roomschen nooit zooveel succes gehad bij hun streven om hunne kerk ten koste der hervormde kerk te verheffen als onder Lodewijk Napoleon. Deze werd door hen gedreven in de richting der volkomen gelijke betaling van alle kerken door den staat, en van de nationaal-verklaring aller geestelijke en pastorie-goederen, die tot heden aan de hervormde kerk waren toegekend. En indien het zoover niet is gekomen, is dit te danken geweest aan de groote zorg van den toenmaligen minister van eeredienst Mollerus en zijn hoofdambtenaar Janssen, warme hervormden, die hun groote kennis van kerkelijke zaken in den dienst van recht en billijkheid hebben gesteld. Maar niettegenstaande hunne waakzaamheid heeft de hervormde kerk toen toch pijnlijke dagen doorleefd. En drukte straks de hand van den grooten keizer ook zwaar op haar, zoodat zij bij langer duur zijner heerschappij wellicht uiteengescheurd en van hare goederen beroofd zou zijn, zoo sproot dit bij hem niet uit eenzijdige bevoorrechting van de een of andere kerk voort, maar uit het algemeen beginsel van de door hem gewilde staatsmacht over de kerken. Bij den koning stond het believe van de roomschen, bij den keizer de macht over den godsdienst op den voorgrond. In zooverre was er onder laatstgenoemde meer van gelijke behandeling sprake.

HOOFDSTUK V.

Het cesarisme van Napoleon over en in de kerk.

Het staatsmansgenie van Napoleon begreep volkomen welk een uitnemend gebruik er door hem, als machthebber, van godsdienst en kerk kon gemaakt worden. Dwaasheden als de revolutie had bedreven, toen zij zestien maanden lang alle kerken in Frankrijk sloot, waren van hem niet te verwachten. Ook zag hij met hoon-gelach neder op de pogingen der conventie om het fransche volk een geloof aan het hoogste Wezen en aan de onsterfelijkheid op te dringen, dat immers toch nooit wortelen in zijn binnenste zou schieten. Hij rekende met de nuchtere werkelijkheid dat het fransche volk voor het overgrootste gedeelte aan den roomschen godsdienst is gehecht en het dus voor zijne staatkunde gewenscht was het op dit punt te ontzien. In tegenstelling met de revolutiemannen nam hij dan ook eene welwillende houding tegenover de roomsche kerk aan. Tegelijk echter nam hij zijne maatregelen, opdat hij niet haar, maar zij zijn politiek zou moeten dienen. Rome zou zich vrij kunnen bewegen, mits onder de voorwaarden, die hij voorschreef. En die voorwaarden hadden tweëerlei doel; in de eerste plaats moesten zij eene staatkunde onschadelijk maken, die van over de bergen de zijne zou kunnen dwarsboomen, en ten andere moesten zij dienen om het